

Bir Belgeye Göre Amasya II. Bayezid Külliyesi

Abdulkadir DÜNDAR

Yrd. Doç. Dr. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
e-mail: abdulkadirdundar@yahoo.com.

Abstract: *According To A Document The Kulliyah Of Amasya Bayezid II. In this paper, It is evaluated that an archival document which is found in Topkapı Palace Museum Archives. Monuments which make up the Kulliyah of Bayezid II in Amasya province are introduced. The document which is not known by whom it was written and by which purpose had been written after the completion of kulliyah in 1486. In this document, very important and orijinal informations are given about the monuments of Kulliyah which is surrounded by enclosures. In this paper, these informations are evaluated by comparing which other sources and monuments in these present conditions. Thus, this paper is concluded by suggesting the monumentns which are consisting of the Kulliyah of Amasya Bayezid II and the orijinal style of courtyard.*

Key words: *Kulliyah, courtyard, mosque, madrasah, imarah, an archival document, monuments.*

Giriş

Osmanlı Mimarisi'nde yapıların, inşaat organizasyonu ve bu organizasyonda görev alanlar, malzemenin temini, çeşitli harcamalar, inşaat sürecinde yapılan işlemler, bakım, onarım ve tamirleriyle ilgili olarak,

önemli bilgiler ihtiva eden pek çok belge ve defter bulunduğu halde, mimarî eserlerin tasarımlarını konu edinen ve yapımları tamamlandıktan sonra tasvirli anlatımlarını içeren özgün yazılı kaynaklar yok denecek kadar azdır. Bu bakımdan yapıların inşâ edildikleri dönemlere ait orijinal yazılı belgelerin tespit edilip, özellikle de mevcut durumlarıyla karşılaştırılarak değerlendirilmesi önemli bir çalışma alanıdır.¹

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi'nde 1997 yılında tespit ettiğimiz Amasya II. Bayezid Külliyesi'ne ait yapıların tanıtıldığı belge, hem külliye yapılarının özgün durumlarını ortaya koyması hem de yukarıda bahsettiğimiz araştırma alanına sağlayacağı katkı bakımından oldukça önem taşımaktadır. Belge Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi'nde "D. 10232" numaralı fişte kayıtlıdır. Üç sayfadan oluşan belgenin kağıtları büyük ebatlıdır. Aynı zamanda bu kağıtlar, parmakları hafif kapalı sol el ve bu elin orta parmağının ucundan çıkan çizginin üzerine yerleştirilmiş beş kollu taç* filigranlıdır.²

Belge harekeli nesih hattıyla yazılmıştır. İlk iki sayfadaki yazılar iki sütun hâlinde olup, son sayfa ise tek sütunludur. Belgenin hangi amaçla ve kimin tarafından yazıldığıyla ilgili olarak bir bilgi bulunmamaktadır. Ayrıca belgede her hangi bir tarih de yoktur. Ancak yukarıda belirttiğimiz kayıt fişinde belgenin 15. yüzyılın sonlarına ait olduğu belirtilmektedir. Yukarıda değindiğimiz filigranın benzerlerinin 15. yüzyılın son çeyreğine ait olması³ ve bugün külliye içerisinde yer alan 1513 yılında inşa edilmiş olan Şehzade Osman Türbesi⁴ ile ilgili olarak belgede hiçbir bilgi verilmemesi, belgenin fişinde belirtilen tarihi destekleyen önemli deliller sayılabilir. Dolayısıyla bütün bunlara dayanarak belgenin 15. yüzyılın sonlarına ait olduğunu söyleyebiliriz.

Belgenin Arap harfleriyle Osmanlıca yazılı orijinal nüshasını ve bu nüshanın transkripsiyon kurallarına uygun olarak çevirisini**, yapıların plânlarını ve bu yapıların 1952 yılından önceki ve bugünkü durumlarını gösteren 26 resmi makalenin sonuna ekledik. Bu çeviriden cümleler veya pasajlar alarak metin içerisinde, diğer başka kaynaklardan elde edilen

¹ Bkz. Doğan Kuban, "Tarih-i Cami-i Şerif-i Nur-u Osmani ve XVIII. Yüzyıl Osmanlı Yapı Tekniği Üzerine Gözlemler", *Türk ve İslâm Sanatı Üzerine Denemeler*, İstanbul 1995, s.142.

* Belgedeki bu filigranı çizerek fax ile bize gönderen Topkapı Sarayı Müzesi Müdürü Sayın Ülkü Altındağ'a teşekkür ederiz.

² Filigranlar hakkında geniş bilgi için bkz. C. M. Briquet, *Les Filigranes*, I, II, III, IV, (Edited by: Allan Stevenson), Amsterdam, Holland-1968. El filigranlarının anlatımları için aynı eserin II. cildi s.544-585'e şekilleri için ise IV. ciltteki 10630'dan 11667'ye kadar olan numaralara bakınız.

³ Bkz. Briquet, a.g.e., IV. cilt, şekil no: 11323, II. cilt, s.572.

⁴ Bkz. Abdi-zâde Hüseyin Hüsameddin, *Amasya Tarihi*, Cilt: 1. (Sad. Ali Yılmaz-Mehmet Akkuş). Ankara 1986, s.168; İ. Aydın Yüksel, *Osmanlı Mimarisinde II. Bayezid Yavuz Selim Devri (886-926/1481-1520)*, V, 1. Baskı, İstanbul 1983, şekil: 12, s. 29, 421.

bilgiler ve külliye yapılarının bugünkü durumlarıyla karşılaştırarak değerlendirdik. Belgede geçen, fakat sözlüklerde haklarında bilgi bulamadığımız bazı terimleri, belgenin genel yapısı ve o terimlerle ilgili verilen bilgiler ışığında açıkladığımızı da burada belirtelim.

Osmanlı mimarisinde kuruluş dönemi külliyesi, belirli bir eksen düzeni olmadan dağınık olarak inşa edilen yapıları ile Anadolu Selçuklu ve Anadolu Beylikleri külliyelerinin bitişik düzenli kuruluşundan farklıdır.⁵ İstanbul'un fethinden Mimar Sinan dönemine kadar geçen süre içerisinde inşa edilen külliyeler ise genellikle belirli eksen üzerine yerleştirilen yapılarıyla düzenli bir kuruluşa sahiptir. Bu dönemde câmi, külliyelerin ana yapısı olarak karşımıza çıkar ve orta eksenini belirler. Câmînin iki yanında ise bu eksene paralel olarak uzanan yan eksenler üzerindeki diğer yapılar yer alır.⁶ Dört taraftan ihâta duvarlarıyla çevrili olan ve 1486 yılında inşası tamamlanan Amasya II. Bayezid Külliyesi, yapılarının uygun ve düzenli dağılımı ile döneminin önemli külliyesi içerisinde yer almaktadır.⁷ Külliye yapılarının bu belirli bir eksen üzerinde düzenli kuruluş ve dağılımları, aşağıda detaylı bir şekilde inceleyeceğimiz belgede "Ve medresenüñ ve 'imâretüñ ve maḥbaḥuñ öññ ve ardı beraberdür. Şöyle ki, ip dutulsa bir barmak ziyâde yâ eksük olmamışdur." şeklinde ifade edilmektedir. (Şekil: 1)

Belgenin başında "Bu tafsîl Amasiyye'de olan 'imâretüñ ve medresenüñ binâların beyân ider ki" şeklinde zikredilen bilgidен Amasya II. Bayezid Külliyesi'nin medrese ve imareten oluştuğu anlaşılmaktadır. Ancak burada, imaret kavramıyla hangi yapıların kastedildiği açık olmamakla birlikte, belgede haklarında bilgi verilen yapılar göz önünde bulundurulduğunda, genel olarak imaretle câmi ve beş bölümden oluşan imaret binasının belirtildiğini söyleyebiliriz. Fakat şunu da zikrederim ki, külliye vakfiyesinde "imaret-i âmire" şeklinde belirtilen yapı, yukarıda bahsedilenin dışında imaret olarak tavsif edilmeyip bu kavramla daha ziyade câmi kastedilmektedir. Zaten imaret kavramının, genel olarak külliye yerine, birden fazla fonksiyonlu tabhaneli câmiler yerine ve erken dönem

** Orijinal metnin transkripsiyonunun yapılmasında yardımcı olan Prof. Dr. Mehmet Akkuş ve Yrd. Doç. Dr. Zülfikâr Güngör'e teşekkür ederiz.

⁵ Bkz. Tanju Cantay, "Osmanlı Devletinin Kuruluşundan İstanbul'un Fethine Kadar Osmanlı Sanatı". *Mimarbaşı Koca Sinan Yaşadığı Çağ ve Eserleri*, (Ed. Sadi Bayram), C. 1, İstanbul 1988, s.57-58.

⁶ Bkz. Tanju Cantay, "Fetih'ten Sonra, Mimar Sinan'a Kadar Osmanlı Sanatı", *Mimarbaşı Koca Sinan Yaşadığı Çağ ve Eserleri*, (Ed. Sadi Bayram), C. 1, İstanbul 1988, s.75-76.

⁷ Bkz. İ. Aydın Yüksel, a.g.e., s.15, şekil. 7; Cantay, "Fetih'ten Sonra, Mimar Sinan'a Kadar Osmanlı Sanatı", s.76; Oktay Aslanapa, *Osmanlı Mimarisi*, İstanbul 1986, s.122-125.

Osmanlı kitâbelerinde de belirtildiği gibi⁸ tek bir yapı yerine gibi, farklı şekillerde kullanıldığı bilinmektedir.⁹

Amasya'da II. Bayezid Vakfı'na ait Cemaziyelevvel 901/Ocak 1496 tarihli vakfiyedeki bilgilere göre Amasya II. Bayezid Külliyesi, imâret-i âmire, câmi, medrese ve mektepten oluşmaktadır.¹⁰ Ancak vakfiyede mekteple ilgili "Yine bu şehirde imâretin yakınında vadinin şark tarafında şerefli bir bina yapmıştır ki bu sıbyan mektebi olacaktır. Çocuklar orada Kur'an-ı kerîm öğrenecektir" şeklinde geçen bilgilerden mektebin ihâta duvarlarıyla çevrili imâret-i âmire, câmi ve medresenin dışında kaldığı anlaşılmaktadır.¹¹ Abdi-zâde Hüseyin Hüsameddin ise bu mektebin Bayezid Câmii'nin doğu tarafında bulunan imarethanenin hizasındaki köşe başında bulunduğunu, Sultan II. Bayezid tarafından 890/1485 yılında yaptırıldığını ve 1300/1883 yılında İbtidâî Mektebi'ne dönüştürüldüğünü zikretmektedir.¹²

Belgede zikredilme sırasına göre Amasya II. Bayezid Külliyesi şu yapılardan kurulmuştu: **Câmi** (imaret), câmiin önündeki **Büyük Şadırvan**, **Medrese**, **Mut'imehâne**(yemekhane), **Matbah**, **Kilâr**, **Fırın**, **Ahır**, ahırın önündeki **Çeşme**, mutimehâne önündeki **Şadırvan**, **Muallimhânenin Tabhânesi**, matbah arkasındaki **İki Ev** ve **İki Anbar** ile dört hücreli **Helâ**. Günümüze ulaşamayan ve yukarıda hakkında bilgi verdiğimiz mektep ile ilgili olarak belgede hiçbir bilgi verilmemektedir. Büyük bir ihtimalle bunun sebebi mektebin, dört taraftan da ihâta duvarlarıyla çevrili avlunun dışında

⁸ İmaret kavramının erken dönem Osmanlı yapı kitâbelerindeki değişik kullanımları ve örnekleri için bkz. Abdülhamit Tüfekçioğlu, *Erken Dönem Osmanlı Mimarisinde Yazıt*, Ankara 2001.

⁹ İmaretin farklı anlamları ve imaretlerle ilgili geniş bilgi için bkz. Metin Sözen-Uğur Tanyeli, *Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 1992, s.112-113; Doğan Hasol, *Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü*, İstanbul 1993, s. 214-215; Celâl Esad Arseven, "İmâret", *Sanat Ansiklopedisi*, II., İstanbul 1947. s. 774-775; Cl. Huart, "İmâret", *İslâm Ansiklopedisi*, VIII., Eskişehir 1997, s. 985; M. Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü II*, (2. baskı), İstanbul 1971. s. 61-63; Aptullah Kuran, "Şam Süleymaniye Külliyesi", *Mimar Sinan Dönemi Türk Mimarlığı ve Sanatı*, (Yay. Haz. Zeki Sönmez), İstanbul 1988. s.169; Başbakanlık Osmanlı Arşivi(BOA), Kamil Kepeci(KK), nr. 62, s. 60; Abdülkadir Dündar, "XVI. Yüzyıl Bazı Osmanlı Mimarları", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: XLIII, Ankara 2002. s.240; Osman Nuri Ergin, *Türkiye'de Şehirciliğin Tarihi İnkişafı*, İstanbul 1936, s.34-45, *Türk Şehirlerinde İmaret Sistemi*, İstanbul 1939, s. 5-19; İ. Aydın Yüksel, "İmâretler". *II. Vakıf Haftası*, 3-9 Aralık 1984, Ankara 1985, s. 163-167; M. Baha Tanman, "Sinan Mimârîsi İmâretler", *Mimarbaşı Koca Sinan Yaşadığı Çağ ve Eserleri I.*, İstanbul 1988, s. 333-353; Tülay Reyhanlı, "Osmanlı Mimarisinde İmâret: Külliye Üzerine Notlar", *Türk Kültürü Araştırmaları*, XV/1-2, 1975-1976, s.121-141.

¹⁰ Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'ndeki bu vakfiyenin orijinal nüshası Kasa Defteri: 60, sayfa: 52, sıra: 119'dadır. Vakfiyenin Arapça sureti ise: 2113 no'lu defterin 32. sırasında 179. sayfasındadır. Türkçesi ise 2148 No'lu defterin 84-113. sayfalarındadır.

¹¹ Bkz. Adı geçen vakfiyenin Türkçe tercümesi 2113 no'lu defter, s.87-88.

¹² Abdi-zâde Hüseyin Hüsameddin, a.g.e., s.213.

olmasıdır. Zaten belgede, Amasya'da II. Bayezid döneminde inşa edilen diğer yapılarla ilgili hiç bir bilgi verilmeyerek, belgedeki bilgilerin sadece avluda bulunan yapılarla alakalı olması bunu teyit etmektedir. Şimdi belgede zikredilen sıralarına göre Amasya II. Bayezid Külliyesi'ni oluşturan yapıların ve bu yapılar hakkında verilen bilgilerin değerlendirilmesine geçebiliriz.

Câmi

Belgede külliyenin anlatımına câmi ile başlanmıştır. Külliyenin merkezî yapısı olan câmiin iki büyük kubbeli olduğu belirtilerek, bu kubbeler ön ve arka olarak tarif edilmektedir.(Şekil:2) Buna göre öndeki büyük kubbe mihrap önündeki, diğeri ise bunun arkasındaki ikinci kubbedir.¹³ Arkadaki kubbe mihrap önündekine göre daha küçük olduğu hâlde bu husus belgede belirtilmemiştir.(Fotoğraf:1) Amasya'da 1591, 1668-1669¹⁴, 1939 ve 1943 yıllarında depremler¹⁵ olmuş ve bu depremlerden son ikisinde câmiin kubbeleri büyük hasar görmüştür. Bu nedenle, vesikada belirtilen kubbeler günümüze, bu depremlerden sonra yapılan onarımlarla ulaşmıştır.¹⁶ Belgede bu iki kubbe ortasındaki kemere değinilerek, kalınlığı üç zira¹⁷ (yaklaşık 2. 27 m.) olarak verilmektedir. Gabriel bu kemerin kalınlığını 1.41 m. verirken¹⁸ Aydın Yüksel 2.37 m. olarak vermektedir.¹⁹ Böylece kemerin kalınlığı hakkında verilen ölçü, Gabriel'inkiyle aralarında büyük fark varken Yüksel'inkine yakındır. Bugünkü duruma göre, doğru olan Aydın Yüksel'in vermiş olduğu ölçüdür. Kemerin içinde asılı olduğu belirtilen çift bir şeyden bahsedilmektedir ki muhtemelen bu çift kandildir. Bugün bu kandiller mevcut değildir. Büyük bir ihtimalle bunun sebebi, 1939 yılındaki depremde bu kemerin çökmesinden sonra yapılan onarımlarda tekrar yerlerine konmamalarıdır. (Fotoğraf:2)

¹³ Bkz.Yüksel, *a.g.e.*, s. 20.

¹⁴ Bkz. Abdi-zâde Hüseyin Hüsameddin, *a.g.e.*, s. 105-106; Yüksel, *a.g.e.*, s.23; Besim Darkot, "Amasya", *İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1950, s.395-396.

¹⁵ Kuzey Anadolu fay hattında meydana gelen 1939 yılındaki deprem 8.0 şiddetinde olup merkez üssü Erzincan'dır. Aynı hattaki 1943 depremi ise Çorum'da 7.2 şiddetinde olmuştur (bkz.*AnaBritannica*. Cilt: 7, İstanbul 1987, s.156).

¹⁶ 1952-1971 yılları arasında gerçekleştirilen onarımlar hakkında Bkz.Vakıflar Genel Müdürlüğü Abide ve Yapı İşleri Dairesi Arşivi Amasya II. Bayezid Külliyesi Dosya no:05.01.01/2; *Cumhuriyetin 50. Yılında Vakıflar*, Ankara 1973, s.18.

¹⁷ Osmanlılar döneminde bir zira' genellikle 0.758 m. olarak kabul edilmektedir. Geniş bilgi için bkz. Feza Günergun, "Osmanlılar ve Metre Sistemi". *Osmanlı*, 8. (Editörler: Güler Eren, Kemal Çiçek ve Cem Oğuz), Ankara 1999, s.655-663; "Osmanlı Ölçü ve Tartılarının Eski Fransız ve Metre Sistemlerindeki Eşdeğerleri: İlk Karşılaştırmalar ve Çevirme Cetvelleri". *Osmanlı Bilimi Araştırmaları II*, (Yay. Haz. Feza Günergun), İstanbul 1998, s. 23-68.

¹⁸ Bkz. Albert Gabriel, *Monuments Turcs D' Anatolie Amasya -Tokat-Sivas*. Cilt: II, Paris 1934, s.34.

¹⁹ Bkz. Yüksel, *a.g.e.*, s. 16. 20. Şekil: 8.

Öndeki kubbenin koltuklarının mukarnaslı ve işlemeli, arkadakinin ise sâde yani mukarnassız olduğu ve birer şemse²⁰ yazıldığı belirtilmektedir. Ayrıca bu kubbenin ortasındaki, etrafı bezemeli büyük bir şemseden ve bu şemsenin de ortasındaki “müsenna hat”²¹ ile yazılmış “İnne evvele beytin vudı’a”²² âyetinden bahsedilmektedir. Şemseler ve şemselerin etrafındaki bezemeler ve anlatılan diğer süslemeler döneminin kalem işleri olmalıdır. (Fotoğraf:3) Yukarıda belirttiğimiz depremler ve yapılan onarımlar nedeniyle, belirtilen bu süslemeler, müsenna hatlı yazılar ve ön kubbenin mukarnaslı geçiş unsurları, günümüze ulaşmamış olup, câmide görülen bugünkü bitkisel motif ağırlıklı kompozisyonlardan oluşan kalem işleri ise son dönemlere aittir.

Gerideki kubbenin ortasında da bir şemse olduğu zikredilerek, şemsenin ortasının tezyinatlı, etrafında ise müsenna hat ile “İnnemâ ya'muru mesâcida'llâhi...”²³ âyetinin yazılı olduğu belirtilmektedir. Böylece her iki kubbenin ortasında da şemse olarak adlandırılan ve farklı kompozisyonlardan oluşan bezemeli birer göbeğin bulunduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca belirtilen yazılar, ön kubbedeki göbeğin ortasına, arkadakinin ise çevresine yerleştirilmiştir. Belgede, kubbelerle ilgili verilen bilgilerde, daha ziyade yukarıda değindiğimiz gibi, kubbelerdeki kalem işi süslemelerine ağırlık verilmiştir. Kubbeye geçiş unsurları “kubbe koltukları” şeklinde genel bir ifade ile belirtilmiş olmasına rağmen, mihrap önündeki kubbenin içi işlemeli mukarnaslarla doldurulmuş tromplu, arkadakinin ise şemse motifli kalem işleri tezyinatlı muhtemelen pandandifli olduğu anlaşılmaktadır. Bugün her iki kubbenin geçiş unsurları da trompludur. (Fotoğraf: 4)

Kubbelerdeki bu kalem işlerinden başka, ön kubbenin örttüğü mekânın duvarlarında dört, gerideki kubbenin örttüğü mekânın duvarlarında ise büyük iki şemseden bahsedilmektedir ki, bugün bunlar da mevcut değildir. (Fotoğraf:5) Halbuki 1952 yılından önce çekilmiş resimlerden, câmiiin içinde bugünkünden çok farklı kalem işlerinin mevcut olduğu anlaşılmaktadır. (Fotoğraf:6)

²⁰ Şemse bir daire ile ondan yayılan ışınal çizgilerden oluşan güneş biçimindeki bezemedir. Ayrıca, tezhip sanatı ile Osmanlı deri cilt kapaklarının dışında yer alan, tezyinatlı, iki ucu sivri, eliptik biçiminde ve madalyona benzer örgelere de şemse denir (Bkz. Sözen-Üğür Tanyeli, a.g.e., s.226. Hasol, a.g.e., s.427-428).

²¹ Aynalı yazı olarak da bilinen müsenna hat, genellikle celî sülüs yazı türünde sağ taraftaki cümlelerin sol tarafta da ters yansıtılarak meydana getirilen kompozisyon veya istif biçimine denilmektedir (Bkz. Tüfekçioğlu, a.g.e., s.501; Muammer Ülker, *Başlangıçtan Günümüze Türk Hat Sanatı*. Ankara 1987, s.13).

²² Al-i İmrân Sûresi âyet: 96 “Doğrusu insanlar için ilk kurulan ev, Mekke’de, dünyalar için mübarek ve doğru yol gösteren Kâbe’dir”

²³ Tevbe Sûresi âyet 18: “Allah’ın mescidlerini sadece, Allah’a ve âhiret gününe inanan namaz kılan, zekât veren ve ancak Allah’tan korkan kimseler onarır.”

“Kemerlere taş mevc²⁴ tarh²⁵ olmuştur” ifadesiyle kemerleri oluşturan taşların birbirine zıvanalı geçmeler şeklinde bağlı olduğu belirtilirken²⁶, kemerlerin çeşitleri hakkında bilgi verilmemektedir. Ayrıca bu kemerlerin hangi kemerler olduğu açık bir şekilde belirtilmemiştir. Fakat, kemerlerle ilgili bu açıklamanın belgede, kubbelerin ve pencerelerin anlatıldığı bölümde yer alması, bu kemerlerin kubbeye geçiş unsuru olan trompların önündeki kemerler ile yanlardaki sathî kemerler veya pencerelerin kemerleri olabileceğini düşündürmektedir.

Belgede, “Ve yigirmi bir muqatta²⁷ ve vezir²⁸ cām pencereler olmuştur.” ifadesinden kastedilen, her iki kubbenin kasnakları dışında, mihrap önü mekânı ile arkadaki mekânın vitraylı pencereleri olabilir. Bugün bunların toplam sayısı yirmi bir değil yirmi altıdır. Bu pencerelerin on altı tanesi mihrap önü mekanında, ikisi arka kubbenin altında, dörder tanesi ise yan kanatlardadır. Buradaki “vezir cām” teriminden vitraylı ve dikdörtgen şekilli pencerelerin kastedildiğini anlıyoruz. Pencerelerin şekilleri belirtildiği halde, kemerlerin ve kubbelerin biçimlerine hiç değinilmemiştir. Ayrıca, büyük iki kubbenin sekizgen kasnaklarının her bir kenarında ikişer olmak üzere yer alan, toplam on altışar pencereden ise hiç bahsedilmemektedir.

Vitraylı bu pencereler dışında belgede, “muqatta’ kâpûlu” on pencereye daha değinilmektedir. “Muqatta’ kâpûlu” şeklinde ifade edilen pencereler ahşap kanatlı pencereler olmalıdır.²⁹ Bugün cāmide toplam 20 adet ahşap kanatlı pencere bulunduğu hâlde, belgede sadece mihrap önü mekânındakiler

²⁴ Mevc: Dalga

²⁵ Arapça tarh şeklinde okunan bu kelime Farsça terh olarak okunmakta olup şu anlamlara gelmektedir: Plân, tasarım, proje, yol, iz, atma, koyma, bırakma, tertib, tanzim, açma, yayma (Bkz. Şemseddin Sami, *Kâmûs-i Türkî*, İstanbul 1317, s.880; Mehmet Kanar, *Farsça-Türkçe Sözlük*, İstanbul 2000, s. 767).

²⁶ Osmanlı dönemi kemerlerinde uygulanan zıvanalı geçmeler hakkında bilgi için bkz. Celal Esad Arseven, *Türk Sanatı Tarihi, Menşinden Bugüne Kadar Mimari, Heykel, Resim, Süsleme ve Tezyini Sanatlar*, İstanbul (Tarihsiz), s.689-695.

²⁷ Mukatta’: Kesilmiş, kesik, ayrı, parça.

²⁸ Vezirî kelimesinin sözlüklerde iki anlamından bahsedilmektedir. Birincisi vezire mensub yaşayan ve olan şeyler, ikincisi ise mustafîl hacimde yani dikdörtgen şeklinde olan şeyler (Bkz. Şemseddin Sami, a.g.e., s.1491; Ferit Develioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara 1988, s.823). Burada konumuz açısından “Veziri cām pencereler” den, dikdörtgen şeklinde camlı yani vitraylı pencerelerin kastedildiği anlaşılmaktadır.

²⁹ Osmanlı dönemi ahşap işçiliği hakkında bkz. Rüstem Bozer, *Erken Osmanlı Dönemi Ahşap İşçiliğinde Kapı ve Pencere Kanatları*, (A. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 1986; Aynı yazar, “Sinan Eserlerinde Ahşap İşçiliği”, *VI. Vakıf Haftası*, İstanbul 1989, s.327-346; N. Sinemoğlu, “Üsküdar Mihrimah Câmii (İskele Câmii) Ana Giriş Kapısı Kanatları”, *Akademi 10, Mimarlık ve Sanat*, İstanbul 1981, s.41-46.

belirtilmiştir. Halbuki câmiin doğu ve batı kanatlarında üçer, kuzey cephede ise dört olmak üzere ahşap kanatlı on pencere daha vardır.³⁰

Câmideki kapılarla ilgili olarak belgede “Ve iki kâpû dahî şuffelere açılır. İç yüzlerine muqatta’ kâpûlar aşılışdır. Ve taş yüzlerine demürden düvâzde³¹ çenber-girih³² kâpûlar işlenmişdür, açılır, yapılır. Ve câmi’ün büyük kâpûsı” şeklinde geçen bilgilerden, câmide ahşap kanatlı, bir büyük, iki de küçük üç kapının bulunduğu ve bu kapılardan ikisinin dış taraflarında, yani bugünkü muşamba perdelerin yerine, on iki yuvarlak rozetli ve demirden yapılmış dış kapıların olduğu anlaşılmaktadır. Bu üç orijinal kapıdan günümüze sadece, kuzeydeki son cemaat yerinden câmiin arka mekânına açılan büyük kapı ulaşmış olup³³, doğu ve batıdan yan kanatlara açılan diğer iki kapıdan ise hiçbir şey kalmamıştır. Bu üç kapının da camiye açılan cephelerinin önünde yer alan bölümlerin “suffe”³⁴ olarak adlandırılması, dönemin suffe kavramına önemli bir açıklık getirirken; Anadolu Türk evlerinde odaların açıldığı geniş mekânların ve odalar arası ortak bir alanın “sofa” olarak adlandırılmasının esprisini de ortaya koymaktadır.³⁵

Belgede “Ve câmi’ün büyük kâpûsünü iç yüzünde üzerinde demür muhaccerlü³⁶ bir şuffe olmuşdür.” şeklinde verilen bilgilerle, cümle kapısının sağ ve solundan duvar içinden iki merdivenle çıkılan ve yaklaşık 1.30 m. genişliğindeki mahfil³⁷ tanıtılmaktadır. Buna göre taş konsollar üzerine binen bu mahfilin demir korkuluklu olduğu anlaşılmaktadır. Sekizer köşeli beş siyah mermer sütuna binen ve aynı zamanda batı tarafı, mihrap önü mekânın kuzeybatısındaki ayağa dayanan, ahşap korkuluklu, oldukça sâde ve yerden 2. 50 m. yükseklikteki müezzin mahfili³⁸ (Fotoğraf:7) ile kuzeydeki taçkapının hemen batısındaki pencerenin son cemaat yerine bakan

³⁰ Bu pencereler hakkında geniş bilgi için bkz. Yüksel, *a. g. e.*, s. 25-26.

³¹ Düvâzde: Oniki

³² Girih sözlüklerde düğüm, boğum, budak, kilit, kırışık ve eski bir uzunluk ölçüsü(6.5 cm.) olarak belirtilmektedir (bkz. Kanar, *a. g. e.*, s. 950). Ancak, belgede bu kavramın bütün bu anlamlarının dışında büyük bir ihtimalle rozet anlamında kullanıldığı anlaşılmaktadır.

³³ Bu kapı geometrik geçmeli olup pirinçten döğme kuşakları vardır. Üst tablasında yazılar bulunan kapının alt tablası tamir edilmiştir (Bkz. Yüksel, *a. g. e.*, s.18).

³⁴ Arapça “suffe” şeklinde yazılıp telaffuz edilen ve dış kapının iki tarafında taştan veya tahtadan oturmak amacıyla kullanılan hafifçe yüksek kârgir seki anlamına gelen bu kavramın Türkçe’ye “sofa” olarak geçtiği anlaşılmaktadır (Bkz. Şemseddin Sâmî, *a. g. e.*, s. 828; Sözen, *a. g. e.*, s. 217-218).

³⁵ Bkz. Önder Küçükerman-Şemsi Güner, *Anadolu Mirasında Türk Evleri*, İstanbul 1995, s. 179, 183; Reha Günay, *Türk Ev Geleneği ve Safranbolu Evleri*, İstanbul 1998, s. 142; Komisyon, *Mersin Evleri*, Ankara 1995, s. 56-121.

³⁶ Muhaccer Arapça bir kelime olup, taş korkuluk, taşlaşmış, hâle ve yasak anlamları dışında (bkz. Kanar, *a. g. e.*, s. 1040), türbelerde sandukayı çevreleyen mermerden oyulmuş kafeslere de denmektedir (bkz. Sözen-Tanyeli, *a. g. e.*, s.166).

³⁷ Bkz. Yüksel, *a. g. e.*, s. 20.

³⁸ Bkz. Yüksel, *a. g. e.*, s. 20.

cephesinin üstünde yer alan mükebbire³⁹ hakkında belgede hiçbir bilgi verilmemektedir. (Fotoğraf:8)

Câmiin ebatları belgede şu şekilde verilmektedir: “Ve câmi’ içinüñ tûlı kırk iki zirâ’dur. Ve arzı yigirmi bir zirâ’dur. Ve kıddi⁴⁰ otuz üç zirâ’dur.” Bu ölçülere göre câmiin içten içe 42 zira’ (31. 836 m.), mihrap önü mekânının doğu-batı yönünün 21 zira’ (15. 918 m.) ve arka mekânın ise yine doğu-batı istikâmetinde 33 zira’ (25. 014 m.) olduğu anlaşılmaktadır.⁴¹ Görüldüğü gibi belgede verilen bu ölçüler câmiin sadece iç ebatlarıyla ilgili olup, dış ölçüleri hakkında herhangi bir bilgi verilmemektedir. İ. Aydın Yüksel câmiin içten içe 30.53 x 29.97 m. dıştan dışa 45. 44 x 42. 95 m., mihrap önü mekânının ise doğu batı yönünde 15. 16 m. olduğunu belirtmektedir.⁴² Belgede verilen bu ölçülerle, câmiin bugünkü belirtilen ölçüleri arasında genel olarak çok önemli bir farkın olmadığı görülmekle birlikte, arka bölümün doğu-batı istikâmetinde verilen ölçüler arasında yaklaşık 5 m. gibi bir fark vardır. Belgede son cemaat yerinin anlatıldığı bölümde “Ve ’imâret dîvârınıñ kalıñı üç zirâ’dur.” denilerek câmiin duvarlarının kalınlığı da verilmiştir. Üç zira’ yaklaşık 2. 27 m.’ye tekâbül etmektedir ki bu ölçü, İ. Aydın Yüksel’in vermiş olduğu duvar kalınlıklarına çok yakındır.⁴³

Câmiin mihrap ve minberi belgede “Ve aq mermerden mihrâb işlenmişdür, muqarnaşdur. Ve minber işlenmişdür, aq mermerden sâde kilvekârî⁴⁴. Ve kâpûsî dañi aq mermerdendir. Dehi⁴⁵ -giriñ kazılmışdur, açılır, yapılır.” şeklinde anlatılmaktadır. Buna göre, ak mermer işlemeli mihrabın mukarnaslı olduğu belirtilmektedir. Belgede, mukarnasların sekiz sıralı olduğuna ve siyah-beyaz renkli, üç parçalı kum saatlerine ise değinilmemiştir.⁴⁶ (Fotoğraf:9) Ak mermerden “kilvekârî” tekniğinde sâde yapılmış olan minberin, bugün mevcut olmayan yine ak mermerden kapısının bulunduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca, “dehi giriñ kazılmışdur” ifadesiyle, büyük bir ihtimalle, minberdeki süslemelerden minberin batı aynalığındaki, on kenarlı, 0.64 m. çapında, taştan ve geometrik desenlerle

³⁹ İ. Aydın Yüksel müezzin balkonu olarak tarif ettiği bu mükebbirenin sonradan yapıldığını ileri sürmektedir.

⁴⁰ Kad: Boy, endam, uzunluk, ölçü (Bkz. Kanar, *a.g.e.*, s.861; Şemseddin Sami, *a.g.e.*, s.1056).

⁴¹ Burada zira’ olarak verilen ölçüler, metreye çevirilirken daha öncede belirtildiği gibi 1 zira’ 0. 758 m. kabul edilmiştir.

⁴² Yüksel, *a.g.e.*, s.16, 21.

⁴³ Bkz. Yüksel, *a.g.e.*, s. 16, 8. şekil.

⁴⁴ Sözlüklerde “kilve” veya “kilvekârî” şeklinde herhangi bir kelime geçmemektedir. Ancak, kelimenin okunuş itibarıyla “kendekâri” veya “kündekârî” ye yakın oluşu ve burada da mermer işlemeciliğinde tatbik edilen bir teknik anlam ifade ettiğinden “kilvekârî” nin büyük bir ihtimalle o dönemlerde kullanılan bir teknik olduğunu belirtebiliriz.

⁴⁵ Dehi: Ongen.

⁴⁶ Bkz. Yüksel, *a.g.e.*, s. 20.

bezeli rozet belirtilmiştir. Minberde bu rozetin dışında, korkuluğun her iki yanında, siyah ve beyaz mermerden yapılmış, 0. 30 m. çapındaki, birer kabaralı rozet ve sivri kemerli kapı alınlığında, bitkisel bezemeler ile alınlığın sağ ve sol yanlarında, kabartma sülüs yazıları da vardır.⁴⁷ (Fotoğraf:10)

Belgede câmiin iç anlatımı, her kubbede üçer daire oluşturacak şekilde kandiller için yüze elli üç zincirin asılı olduğu belirtilerek bitirilmiş ve son cemaat mahalliyle ilgili şu bilgilere geçilmiştir. “Ve revîşi⁴⁸ ’imâret ki, tûlî elli zirâ’dur. Ve arzı dokuz zirâ’dur. Ve altı mermer müdevver direk olmuştur. Ve başları muğarnaşdur. Ve dergâh⁴⁹ kubbesi penc⁵⁰ kubbe muğarnaş işlenmiştir. Ve kubbeye-i mezkûrenün kemerleri çiftlüdür⁵¹. Ve dergâh kemerlerinin pervâzları⁵² şeşi⁵³-giriş işlenüb yeşim⁵⁴ taş geçmiştir. Ve nîm⁵⁵ çârşûları⁵⁶ müselleş⁵⁷ rûmî yaprak resm olup kened⁵⁸ olmuştur. Ve naqş dâyiresine kilvedâr⁵⁹ kıvılcık taş kaşımıştır. Ve naqş üzerinde bir kitâbe olmuştur. Bir minâreden bir minâreye varınca “İnnâ fetahnâ...” sûresi müşenna hat ile yazılıp kazılmıştır. Ve kafa tahta⁶⁰ aq mermerden bîş⁶¹ -kû muğarnaş işlenmiştir. Kâpû dergâhı ki, muğarnaş işlenmiştir. Üç büyük âvizesi⁶² var. Ve on sekiz küçük âvizesi vardır.”

Bu bilgilere göre, câmiin revakı olarak, 50x9 zira’ yaklaşık 37. 90x6.82 ebatlarında olduğu belirtilen ve dergâh kavramıyla açıklanan son cemaat

⁴⁷ Bkz. Yüksel, *a.g.e.*, s.20.

⁴⁸ Sözlüklerde gidiş, tarz, metod, geçiş, yürüyüş ve yol gibi çok çeşitli anlamları bulunan revîş (bkz. Kanar, *a.g.e.*, s.600; Develioğlu, *a.g.e.*, s. 1067.), belgede revak anlamında kullanılmıştır.

⁴⁹ Dergâh burada bilinen tekke yapısı anlamının çok dışında son cemaat yeri manasında kullanılmıştır.

⁵⁰ Penc: Beş.

⁵¹ Çift: Çift ve eş anlamındadır. (Bkz.Cem Dilcin, *Yeni Tarama Sözlüğü*, Ankara 1983, s.56).

⁵² Kemer pervazi burada kemer alını anlamındadır.

⁵³ Şeşi: Altıgen.

⁵⁴ Yeşim: Yeşil de denilen ve yağmur taşı olarak da bilinen sert ve kıymetli yeşil taş (Bkz. Şemseddin Sami, *a.g.e.*, s.1549; Develioğlu, *a.g.e.*, s.1396).

⁵⁵ Nîm: Yarım, yarı buçuk.

⁵⁶ Çârşû: Dört tarafı.

⁵⁷ Müselleş: Üçgen biçiminde, üç köşeli, üçlü, üç kat ve üç şeyden ibaret (Bkz. Şemseddin Sami, *a.g.e.*, s.1289).

⁵⁸ Kened: Her çeşit yapım ögesini birbirine bağlayan, iki ucu kıvrık lama, demir parçası (Bkz. Hasol, *a.g.e.*, s.249; Sözen-Tanyeli, *a.g.e.*, s.128).

⁵⁹ Kilvedâr: Muhtemelen kilvedârî tekniğini uygulayan sanatkâr.

⁶⁰ Kafa tahta : Bu kavramla büyük bir ihtimalle taçkapı kavsaranının üst tarafı kastedilmektedir.

⁶¹ Bîş: Çok, fazla, misli, artık, diğer, -den fazla; Pîş: ön ileri (Bkz. Şemseddin Sami, *a.g.e.*, s.366).

⁶² Âvize: Küpe anlamına gelen bu kelimeyle mukarnasların uçlarındaki sarkıtların ifade edildiği anlaşılmaktadır.

yeri, bugünkü gibi altı yuvarlak sütunlu olup sütun başlıkları da mukarnalıdır. Verilen bu ölçülerle, İ. Aydın Yüksel'in belirttiği 38. 85 x 7. 26 m.'lik ölçüler arasında fazla bir farkın olmadığı görülmektedir.⁶³ Belirtildiği gibi son cemaat yeri beş kubbeyle örtülüdür. Kubbelerde olduğu zikredilen mukarnaslar ise bugün mevcut değildir. Çünkü son cemaat yeri 1939 depreminde tamamen çökmüş olup, 1952-1971 yılları arasındaki onarımlarda tamamen yenilenmiştir. (Fotoğraf:11) Kubbelerin çifte kemerlerinden neyin kastedildiğini belirleyemedik. Ancak, muhtemelen burada anlatılmak istenilen şey, kubbelerin dışa bakan kemer alınlarını boydan boya dolaşan ve "dergâh kemerlerinin pervazları şeşi girih işlenüp" cümlesiyle açıklanan, altıgenlerle oluşan tezyinî kuşak olabilir. Kemer alınlarının etrafını boydan boya dolaşan bugünkü ince firizin bu tezyinî kuşağın hatırasını taşıyor olması kuvvetle muhtemeldir. (Fotoğraf:12) Kemerler bugün kırmızı, beyaz ve gri mermerli olup, belirtilen yeşim taş, sadece cümle kapısının gömme sütuncelerinde bulunmaktadır. Kened tekniğiyle sağlamlaştırıldığı vurgulanan ve "nîm çârşûları" şeklinde ifade edilen kemer kamaları ile kamalarda bugün mevcut olmayan rûmî yapraklardan bahsedilmektedir. Üzerinde yazı, ortasında ise kakma tekniğinde kızıl taş bulunduğu zikredilen bezemeli dairenin, son cemaat yerinin neresinde olduğu belirtilmemektedir. Bir minareden diğerine kadar, müsenna hat ile kazılı olduğu bahsedilen Fetih sûresinden günümüze hiçbir şey ulaşmamıştır. Ak mermerden bol mukarnas işlemeli olduğu belirtilen, taçkapı kavsarasının üst tarafı "kafa tahta" olarak, mukarnasların uçlarındaki bugün de mevcut olan sarkıtlar ise ebatlarına göre "büyük, küçük âvize" şeklinde nitelendirilmektedir. Mukarnasların üçünün büyük, on sekizinin ise küçük sarkıtlı olduğu zikredilmektedir.⁶⁴ (Fotoğraf:13, 14)

Belgede, içten içe 8x8 zira' yaklaşık 6. 064 m. ebatlarında dört tabhane ve bunların önünde birer olmak üzere, 9x9 zirâ yaklaşık 6. 822 m. ölçülerinde iki suffedan bahsedilmektedir. Böylece câmiin arka bölümünün doğu ve batı kanatlarında yer alan kısmın, kapıların açıldığı ortadaki mekânlar suffice, her iki kanadın bu bölümünün güney ve kuzeyindeki kısımlar ise tabhane olarak belirtilmektedir.⁶⁵ Bu açıklamalardan, büyük kubbeyle örtülü, mihrap ve minberin bulunduğu bölümün câmi, bunun arkasındaki bölümün bir nevi avlu fonksiyonu gören başka bir mekân, bu mekânın doğu ve batısında yer alan bölümlerin ortasının suffice, güney ve kuzeylerinin ise tabhane olduğu sonucu çıkmaktadır. Zaten bütünüyle yapı, belgenin hiçbir yerinde câmi olarak nitelendirilmeyip, yapının tamamını bir

⁶³ Bkz. Yüksel, a.g.e., s.18.

⁶⁴ Bu taçkapının erken dönem Osmanlı mimarisindeki diğer taçkapılarıyla karşılaştırılması konusunda geniş bilgi için bkz. Şakir Çakmak, *Erken Dönem Osmanlı Mimarisinde Taçkapılar (1300-1500)*, Ankara 2001, s.15, 23, 40, 44, 77, 87, 89, 174, şekil:32, 58, 59, profil:56.

⁶⁵ Tabhaneli câmiler hakkında geniş bilgi için bkz. Semâvî Eyici, "Zâviyeler ve Zâviyeli Câmiler", *İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası*, Cilt: 23, İstanbul 1962-1963, s.3-80.

kavramla anlatmak gerektirdiğinde ısrarla “imaret” kavramı kullanılmıştır.⁶⁶ Belgede bu tabhanelerin, gerek ortalarındaki sofalara açılan cephelerinin gerekse ön ve arka kubbenin örttüğü mekâna açılan cephelerinin bugünkü gibi açık veya kapalı olup olmadıklarıyla ilgili herhangi bir bilgi verilmemektedir. Dolayısıyla mevcut bilgilerle, belgede tabhane olarak tanıtılan bu mekânların, belirttiğimiz cephelerinin kapalı olduklarını ileri sürmek mümkün görülmemekle birlikte yapılacak sondajlarla bu şüpheler giderilebilir. Ayrıca, tabhane olarak kullanılan dörder odaya sahip olmaları bakımından buna çok benzeyen Bursa Yıldırım (1395) ve Afyon Gedik Ahmet Paşa (1472 yılı dolayları) câmilerinin yan kanatlarındaki bu tabhane odaları iç tarafa, Gedik Ahmet Paşa’da pencereyle, Bursa Yıldırım’da ise kapıyla bağlanmıştır.⁶⁷

Câmiin, belgede “Biri kule ve biri şânizdeh⁶⁸ duğuñuktur.” cümlesiyle anlatılan iki minaresi vardır.(Fotoğraf:15) Bu cümle ile muhtemelen minarelerden birinin gövdesinin kule şeklinde, diğerinin ise onaltıgen olduğu ve yapının duvarına bağlı oldukları belirtilmektedir.⁶⁹ Son cemaat mahallinden girilen minarelerden yivli gövdeli olan ve belgede kule şeklinde tarif edileni câmiin kuzeydoğu köşesinde (Fotoğraf:16), onaltıgen olarak belirtileni ise kuzeybatı köşesindedir.⁷⁰ (Fotoğraf:17)

Belgede “Ve ’imâret önünde bir ’âlf şadırvan olmışdur ki, havzınıñ kuñrı⁷¹ sekiz zirâ’dur. Ve çanâgınıñ kuñrı iki buçuğ zirâ’dur.”, “Ve mut’ime-ğâne önünde bir şadırvan olmışdur, talebe ta’âmdan çıkınca şu içüp elin yûmak için.” şeklinde geçen bilgilerden külliyein avlusunda iki şadırvanın bulunduğu anlaşılmaktadır.⁷² Bu şadırvanlardan imâretin

⁶⁶ Ters “T” tipi, zâviyeli ya da tabhaneli olarak anılan bu tür yapılardan, gerek kitâbelerinde, gerek devirlerinin kaynaklarında ve gerekse kısmen adlarında “imaret” adını muhafaza eden yapılara şunlar örnek gösterilmektedir:Hüdâvendigâr (Bursa), Orhan Gazi (Bursa), Nilüfer Hatun (İznik), Yıldırım I.Bayazıd (Edirne), I. Bayazıd (Balıkesir), Şahabeddin Paşa (Filibe), Yakup Çelebi (Kütahya), Karacabey (Ankara), Gedik Ahmet Paşa (Afyon), İshak Paşa (Selânik), Gülbahar Hatun (Trabzon) İmâretleri (Bkz. Eyice, a.g.m., s.23).

⁶⁷ Bkz. Aslanapa, a.g.e., s. 25-27, 91-93; E. Hakkı Ayverdi, *Osmanlı Mimârisinde Fâtih Devri*, 855-886 (1451-1481), III, İstanbul 1973, s.1-16, *İstanbul Mi’mârî Çağının Menşe’i Osmanlı Mimârisinin İlk Devri*, 630-805 (1230-1402), İstanbul 1966, s.419-440.

⁶⁸ Şânizdeh: Farsça sözlükte şânzdeh şeklinde geçen bu kelime onaltı anlamına gelmektedir (Kantar, a.g.e., s.710).

⁶⁹ Bu tür câmilerdeki minareler hakkında bkz. Ali Osman Uysal, “Zaviyeli Camilerde Minare Problemi”, *Türk Etnografya Dergisi*, Sayı: XX, Ankara 1997, s.47-63.

⁷⁰ Minareler hakkında geniş bilgi için bkz. Yüksel, a.g.e., s.21.

⁷¹ Kutrı: Çapı.

⁷² Bu şadırvanlar dışında külliye, 1812’de Ayşe Hâtun’un yaptırdığı küçük bir şadırvan, 1820’de Teberdârân-ı Hassadan Kâtip-zâde Esseyyid Elhac Osman Ağa’nın câmiiin batısında yaptırdığı kar sebili, 1840’da Kapancı-zâde Elhac Hüseyin Zeki Efendi’nin muvakkithâne önünde inşa ettirdiği ufak bir şadırvan ve 1911’de Mehmed Hamdi Efendi’nin Mekteb-i İbtidâî’nin batısındaki duvarın önünde yaptırdığı şadırvan

önündeki ve büyük bir ihtimalle câmiin kuzeyindeki bugünkü şadırvanın⁷³ yerinde bulunan ve “âlfî” (büyük) olarak nitelendirilen şadırvanın havuzunun çapı sekiz zira’ yaklaşık 6.064 m., ortasındaki çanağın çapının ise iki buçuk zira’ yaklaşık 1.995 m. olduğu belirtilirken, mutimehânenin önünde bulunduğu zikredilen ve bugün mevcut olmayan diğer şadırvanın, yemekten çıkan talebelerin ellerini yıkamaları ve su içmeleri için yapıldığından başka, ölçüleri ve diğer özellikleri hakkında herhangi bir bilgi verilmemektedir.⁷⁴ (Fotoğraf: 18)

Belgede “büyük şadırvanın ayağına dört hücre halâ yapılmışdır her birinde bir lüle şu akar, tağâret için.” şeklinde verilen bilgilerden câmiin kuzeyindeki şadırvandan kullanılan suyun aktığı dört bölmeli bir helânın bulunduğu anlaşılmaktadır. Suyun akış yönü ve Gabriel’in vaziyet plânından bu helânın avlunun kuzeydoğusunda olduğu anlaşılmaktadır.⁷⁵

Medrese

Câmiin batısında yer alan ve onunla birlikte 1486 yılında, güneydeki dershanenin iki tarafına üç kol biçiminde dizilen on sekiz odalı olarak inşa edilen (Şekil:3), külliyenin diğer yapılarıyla birlikte 1591 ve 1668-1669 depremlerinde büyük zarar gördüğü bilinen⁷⁶ 1939 ve 1943 depreminde ise önemli bir bölümü yıkıldıktan sonra 1952-1971 yılları arasında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından tamir ettirilen ve günümüzde kütüphane olarak kullanılan medrese⁷⁷ ile ilgili belgede şu bilgiler verilmektedir: “Ve medreseñün ders-hânesinüñ tûlı ve arzı on dörder zirâ’dur. Ve kıddi yigirmi bir zirâ’dur. Ve on yedi hücre ve bir mu’id⁷⁸ şuffesi olmuşdur ki, tûlları ve arzları bişer zirâ’dur. Ve hucurâtuñ revîşi on altı yîk-pâre tâş direkdür. Ve

bulunmaktaydı(bkz.Abdî-zâde Hüseyin Hüsameddin, *a.g.e.*, s.106-107; Yüksel, *a.g.e.*, s. 23). Ancak bu şadırvanların hiçbirisi günümüze ulaşmamıştır.

⁷³ Son devirlerde yenilenen ve çevresi 15.30 m. olan bugünkü şadırvanın havuz kısmı mermerden yuvarlaktır ve ortasında büyük bir çanak vardır. On iki ahşap direğe binen geniş saçaklı örtüsü, Selçuklu kümbetlerine benzer sivri külahlı olup içeriden kubbelidir (bkz. Yüksel, *a.g.e.*, s.26). Şadırvandaki bugün kaybolmak üzere olan süslemelerin yaklaşık 1970’li yıllarda Mehmed Emin Kutsal tarafından onarıldığı belirtilerek, Merzifon’daki Kara Mustafa Paşa Câmiî şadırvanının 1875 tarihli süslemelerini yapan Zileli Emin adlı ressam ile bağlantısı hakkında ise farklı görüşler ileri sürülmektedir (bkz. *Günsel Renda*, “II. Bâyezid Külliyesinde Muvakkithâne”, *I.Ü. Ed. Fak. Sanat Tarihi Yıllığı*, IV., 1974-1975, s.190; Rüşan Arık, *Batılılaşma Dönemi Anadolu Tasvir Sanatı*, Ankara 1988, s.53, 68-80).

⁷⁴ Şadırvanlar hakkında geniş bilgi için bkz. Yılmaz Önge, *Türk Mimarisinde Selçuklu ve Osmanlı Dönemlerinde Su Yapıları*, Ankara 1997, s.80-94.

⁷⁵ Bkz. Gabriel, *a.g.e.*, fig.22.

⁷⁶ Bkz. Hüseyin Hüsameddin, *a.g.e.*, s.105-106.

⁷⁷ Medrese hakkında geniş bilgi için bkz. Yekta Demiralp, *Erken Dönem Osmanlı Medreseleri(1300-1500)*, Ankara 1999, s.141-145 resim:105-111; Yüksel, *a.g.e.*, s.26-28

⁷⁸ Muid: Medreselerde müzakerecilik yapanlar ile müderris yardımcılığında bulunanlar hakkında kullanılan bir kavram olup, sahn medreselerinde hücre sahibi olanlar ve liyakatli bulunanlar da bu ismi alırlardı (Pakalın, *a.g.e.*, s.573).

üzerlerinde tolos⁷⁹ yapılmıştır. Ve hucurâtun önleri seküler bağlanmışdır. Ve ortasında bir şadırvan olmuştur. Ve üç hücre halâ ve bir tahâret-hâne ki, içinde bir lüle su akar. Cümle hucurât ve ders-hâne yigirmi kubbedür.”

Buna göre medresenin, 14x14 zira’(yaklaşık 10.612x10.612 m.) ebatlarında bir derhanesi, on altı sütunun taşıdığı tonoz örtülü revaklarla çevrili ve önlerinde sekiler olan, 5x5 zira’ (yaklaşık 3.790x3.790 m.) ölçülerinde on yedi odası, aynı ebatlarda bir muîd sofası, içinde bir lüle su akan bir tahârethânesi ve üç bölmeli helâsı ile avlu ortasında, havuzu bugün de mevcut olan bir şadırvanın bulunduğu anlaşılmaktadır.

Medresenin aynı zamanda mescidi olan dershanesinin bugünkü 7.90x7.83 m. ölçüleri ile belgede verilen ölçüleri arasında büyük bir fark varken, odaların belirtilen ölçüleri bugünkü ölçülere oldukça yakındır.⁸⁰ Belgede belirtildiği gibi medresede irili ufaklı yirmi kubbe vardır. “Mu’id suffesi”yle medresenin neresinin kastedildiği açık bir şekilde anlaşılmamaktadır. Ancak, burasının büyük bir ihtimalle dershanenin kuzeyindeki kubbeyle örtülü bölümün olduğunu tahmin ediyoruz. Çünkü, belgede câmiin anlatıldığı kısımda “suffe” kavramıyla belirtilmek istenilen şeyler ve dershanenin önündeki mekânın medresenin odaları gibi kubbeyle örtülerek vurgulanması bu görüşümüzü destekler mahiyettedir.

Medrese revakının on altı yekpâre taş direkli (sütunlu) olduğu belirtildiği hâlde günümüzde bunların sayısı on dördtür. Her iki kanatta da revakların en kuzey uçlarındaki kemerler bugün duvara binmektedir. Medreseyi anlatan kişinin bir sayım hatası yapmadığı kabul edilirse, medrese revaklarının en kuzeydeki kemerlerin eskiden gömme sütunlara bindiği, ancak bu sütunların, 1591, 1668-1669 veya 1939 depreminden sonra medresede yapılan tamirlerin birinde, ya kaldırıldığı ya da medresenin bu cephesinde bazı değişikliklere gidilmiş olabileceği sonucuna ulaşılmaktadır. Zaten avlu ihata duvarı ile revakların kuzey taraflarını kapatan duvarlar arasında bitişme çizgilerinin olması ve her iki duvardaki derz sıralarının birbirini izlememesi, avluyu kapatan kuzeydeki duvarın medresenin orijinal yapısında olmadığını açıkça göstermektedir.⁸¹ A. Gabriel’in son tamirden önce çizdiği vaziyet planında ve restitüsyon çiziminde bu duvarın gösterilmemesine dayanılarak burasının son onarımda yapıldığı ileri sürülmektedir.⁸²

Belgede “Ve üç hücre halâ ve bir tahâret-hâne ki, içinde bir lüle su akar.” şeklinde verilen bilgiyi medresenin, içinde bir lüle su bulunan, bir odasının helâ ve tahârethâne (banyo) olarak kullanıldığını ve helânın üç bölmeli olduğu şeklinde anlamak gerekir. Çünkü, medresenin on sekiz odası olduğu halde, on yedi hücre bulunduğu belirtilerek, helâ ve banyo olarak kullanılan mekân medresenin hücresi kabul edilmemiştir. Helâ ve banyoya

⁷⁹ Tolos: Tonoz.

⁸⁰ Bkz. Yüksel, *a.g.e.*, s.26-28.

⁸¹ Bkz. Demiralp, *a.g.e.*, s.142. resim:108.

⁸² Bkz. Demiralp, *a.g.e.*, s.142-143; Gabriel, *a.g.e.*, fig. 21, 22.

tahsis edilen odanın, hangi oda olduğu açıkça belirtilmemektedir. Ancak, büyük bir ihtimalle bu oda, medresenin kuzey batı ucunda yer alan ve bugün de hâlâ aynı amaçlarla kullanılan oda olabilir. Bu hücrenin kuzey duvarının revak duvarına göre daha ince yapılp odanın diğerlerinden daha büyük olmasının sağlanması ve diğer hiçbir odada revaka açılan pencere olmadığı hâlde bu odada açılarak⁸³, odanın içinin daha fazla hava almasının temin edilmesi, eskiden beri burasının helâ ve banyo olarak kullanıldığının delilleri sayılabilir.

İmâret

Câmiin doğusunda yer alan imâret “L” biçimindedir. Revaka açılan dört kapıdan beş ayrı bölüme geçilmektedir. Belgede bu yapı imâret kavramıyla değil de, mut’imehâne, matbah, kiler, fırın ve ahır gibi fonksiyonları açıkça belirtilen ayrı ayrı yapılar olarak anlatılmaktadır. (Şekil:4) Ayrıca, “Ve mut’ime-hânenün ve maḥbaḥuñ ve kilaruñ ve furunuñ ve aḥuruñ önlerinde on bir yîk-pâre taş direk ve on iki ḳubbe revfş olmuştur.” şeklinde geçen ifadeyle bu yapıların önünde on bir taş sütunlu ve on iki kubbeye örtülü bir revakın bulunduğu belirtilmektedir. Revak bugün de on bir sütunludur. On iki değil de on kubbeye örtülüdür. Ayrıca, ahır olarak belirtilen yapının batısındaki revakın kuzey ucundaki geniş kemerli bölüm aynalı tonozla kapatılmıştır. Belgede verilen kubbe sayısının bugünküyle tutmamasının sebebi, muhtemelen yapılan tamirlerde burada yapılan değişiklikler ve kubbe sayısının bir fazla gösterilmesidir. Çünkü yapı 1939 ve 1943 yıllarındaki depremlerde büyük hasar görmüş ve 1952-1971 yılları arasında büyük onarım geçirmiştir. (Fotoğraf:19, 20) Belgede, imâret (câmi) ve medresenin tamamen kurşunlandığı yani câmi ve medresenin örtülerinin üstten kurşunla kaplandığı hâlde, kurşun örtünün pahalı olduğundan mut’imehâne, matbah, kiler, fırın, ahır ve aşağıda değineceğimiz muallimhânenin kurşunlanmadığı belirtilmektedir.

Şimdi bugün imaret olarak bilinen ve beş ayrı bölümden oluşan bu yapının kısımlarını belgede belirtildiği sırasına göre ayrı ayrı inceleyelim:

1-Mut’imehâne: Yemekhâne anlamında belgede bu iki isimle anılan yapının, 14x14 zira’ yaklaşık 10.612x10.612 m. ebatlarında olduğu ve şadırvanlar bölümünde değindiğimiz gibi yemekten çıkınca öğrencilerin ellerini yıkamaları için önünde bir şadırvanın bulunduğu belirtilmektedir. Kuzeydeki revaktan basık kemerli bir kapıyla girilen yemekhane, belgede verilen ölçüler gibi kare şekilli olmayıp, yaklaşık 10x9 m. ebatlarında kuzey-güney istikâmetine doğru uzanan ve ortasında kare bir ayak bulunan, tonoz örtülü dikdörtgen plânlıdır.⁸⁴ Güney ve batı duvarındakiler altlı üstlü olmak üzere toplam dokuz pencereden ışık alan yemekhane, doğusundaki mutfağa bir servis penceresiyle bağlanmıştır.

⁸³ Bkz. Demiralp, a.g.e., s.144, şekil: 66.

⁸⁴ Bkz. Yüksel, a.g.e., s.30, şekil: 13.

2-Matbah: Belgede matbahla ilgili şu bilgiler verilmektedir: “Ve matbañuñ tûlı on sekiz zirâ’dur (yaklaşık 13.644 m.). Ve arzı on dört zirâ’dur (yaklaşık 10.612 m.). Ve ortasında iki direk vâki’ olmuştur. Direkleriñ bir tarafında üç kûbbe olmuştur. Ocağ için depeleri açuktur. Ammâ direcükler üzerine kûbbecükler olmuştur. Ve bir tarafına ol üç kûbbe uzununu tolos olmuştur. Ve iki dañi müsâfir ocakları olmuştur. Ve her bir kağzâna başka bir lüle şu akar.” İ. Aydın Yüksel’in buradaki iki ocağa dayanarak “pişirme yeri” olarak tarif ettiğ⁸⁵, sözlüklerde ise “mutfak, yemek pişirilen yer” anlamına gelen “matbah”ın⁸⁶, bugünkü gibi ortadaki iki ayağın güney tarafının, tepeleri açık yani aydınlık fenerli üç kubbeye, kuzey tarafının ise tonozla örtülü olduğu ve her birine ayrı birer lüle su akan iki ocağın bulunduğu anlaşılmaktadır. Bugün 10.87x17.25 m. ölçülerindeki mutfak, güneye açılan üç mazgal pencere ve revaka açılan diğer iki pencereyle aydınlanmaktadır. Yukarıda geçen “Ammâ direcükler üzerine kûbbecükler olmuştur.” ifadesiyle muhtemelen, her iki ayağın üzerinde bugün de mevcut olan delik pencereler kastedilmektedir.⁸⁷ (Fotoğraf:21, 22)

3-Kılar: Belgede kılar “Ve kilaruñ⁸⁸ tûlı ve arzı on altışar zirâ’dur (yaklaşık 12.128x12.128 m.). Ve içinde bir anbar olmuştur, biş gözlü, ikisi birinc için ve üç gözi gayri havâyic için” şeklinde tarif edilmektedir. Buna göre kiler, kare plânlıdır ve içinde beş dolap nişi vardır. Bu nişlerden, ikisinin pirinç koymak diğer üçünün ise başka ihtiyaçlar amacıyla kullanıldığı belirtilmektedir. Abdi-zâde Hüseyin Hüsameddin’in de “kiler” ve “aynî öşür anbarı” olarak nitelendirdiği bu oda⁸⁹ bugün 8.85x10.22 m. ebatlarında dikdörtgen şekilli olup, duvarlarında da altlı üstlü toplam otuzdört tane dolap nişi vardır. Basık çapraz bir tonozla örtülüdür. Doğu ve güney duvarında ikişer olmak üzere dört mazgal pencereden ışık almaktadır.⁹⁰

4-Fırın: Belgede fırınla ilgili şu bilgiler verilmektedir: “Ve furunuñ tûlı on altı zirâ’(yaklaşık 12.128 m.) ve arzı on dört zirâ’(yaklaşık 10.612 m.) dur. Ve içinde bir anbar olmuştur iki gözlü. Ve ocağı içinde bir lüle konuşmuşdur kağzânına su akar.” Fırın olarak belirtilen mekân kilerin kuzeyindeki bölüm olup 11.15x9.00 m. ebatlarındadır. İki gözlü anbar şeklinde tarif edilen fakat hangi duvarda bulunduğu belirtilmeyen dolap nişi ise bugün mevcut değildir. Günümüze ulaşmış olan ocak, batı duvarından revaka açılan pencere ile kapı arasındadır. Ortadan bir kemerle ikiye ayrılmış olan fırının güneyi yarım çapraz tonozla kuzeyi ise beşik tonozla örtülüdür.

⁸⁵ Bkz. Yüksel, *a.g.e.*, s.30.

⁸⁶ Bkz. Şemseddin Sami, *a.g.e.*, s.1362.

⁸⁷ Bkz. Yüksel, *a.g.e.*, s.30.

⁸⁸ Günümüzde kiler olarak telaffuz edilen kilar, yiyecek ve içecek maddelerinin tüketilinceye kadar saklanıp muhafaza edildikleri odadır. Osmanlılar döneminde sarayın yiyecek ve içeceklerinin korunduğu mekâna “Kilâr-ı Amire” denirdi (Bkz. Pakalın, *a.g.e.*, C.II, s.281).

⁸⁹ Abdi-zâde Hüseyin Hüsameddin, *a.g.e.*, s.103.

⁹⁰ Geniş bilgi için bkz. Yüksel, *a.g.e.*, s.30, şekil: 12.

Bu örtüsü sistemi ve belgede belirtilen dolap nişinin kapatılmasından değişikliğe uğrayarak günümüze ulaşan fırın bölümü doğu duvarındaki iki mazgal ve batı duvarındaki dikdörtgen şekilli bir pencereden ışık almaktadır.⁹¹ Abdi-zâde Hüseyin Hüsameddin'in verdiği bilgilerden, belgede fırın olarak anlatılan bu bölüm ile aşağıda izah edeceğimiz ahır kısmının, 19. yüzyılın sonları ile 20. yüzyılın başlarında, tabhâne yani misafirhane ve askerî silah deposu olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır.⁹²

5-Ahır: Belgede ahırın sadece 24x16 zira'(18.192x12.128 m.) lık ebatları verilmiş ve kapısı önünde misafirlerin atlarına su vermek için bir çeşmenin bulunduğu ve aynı zamanda bu çeşmenin suyunun mahalleye kâfi geldiği belirtilmiştir. Ahırın bugünkü ölçüleri 16.50x11.30 m. olup bahsedilen çeşmeden de günümüze hiçbir şey kalmamıştır. İ. Aydın Yüksel'in, hacmin genişliğinden hareketle burasının ahır olabileceği fikrini⁹³ böylece belge teyit etmektedir. İki yuvarlak kemer destekli beşik tonozla örtülü olan ahıra kuzey ve kuzeybatıdaki iki kapıdan girilmektedir. Kuzeydeki kapı bir atın rahatlıkla girebileceği yükseklik ve genişliğe sahip olduğu hâlde, revaka açılan diğer kapı ancak insanların girip çıkabileceği ebatlardadır. 1939 yılındaki depremde üst örtüsü ve revakı tamamen çökmüştür. Muhtemelen 1940'lı yıllarda, çöken bu revakın yerine helâlar yapılmıştır. 1952-1971 yılları arasındaki onarımlarda bu helâlar kaldırılarak bugünkü revak yapılmıştır. Ahır doğu ve batı duvarlarındaki üçer mazgal pencereden ışık almaktadır.(Fotoğraf:23, 24, 25, 26)

Muallimhanenin Tabhanesi

Muallimhane hakkında bilgi verilmeyen belgede, muallimhanenin tabhanesinin 10x10 zira'(yaklaşık 7.580x7.580 m.) ölçülerinde olduğu ve 10x8 zira'(yaklaşık 7.580x6.064 m.)ebatlarında bir dış sofasının bulunduğu belirtilmektedir. Belgedeki bilgilerden avlunun neresinde olduğu anlaşılmayan bu yapı, şayet 19. yüzyılın sonlarına ulaşabilmişse, Abdi-zâde Hüseyin Hüsameddin "ahırın önünde batıya nazır ve hattatlara mahsus bir Dâru't-ta'lîm (İslâh-ı Medâris Komisyonu Odası)" şeklinde yerini ve fonksiyonunu ifade ettiği yapı olabilir.⁹⁴ A. Gabriel de vaziyet plânında burayı, imareti oluşturan bölümlerle beraber taraflı ve batıya doğru hafif taşkın olarak göstermektedir.⁹⁵

Matbahın Arkasındaki İki Ev ve İki Anbar

Belgede bu iki ev ve anbar hakkında şu bilgiler verilmektedir: "Ve matbağ ardında bir ev yapılmışdur, odun kımak için dört biñ yük mıkdar

⁹¹ Bkz. Yüksel, *a.g.e.*, s.30.

⁹² Abdi-zâde Hüseyin Hüsameddin, *a.g.e.*, s.XIX-XX. 103.

⁹³ Yüksel, *a.g.e.*, s.30.

⁹⁴ Abdi-zâde Hüseyin Hüsameddin, *a.g.e.*, s.103.

⁹⁵ Bkz. Gabriel, *a.g.e.*, s.40. fig. 21.

odun alur. Ve bir ev daği yapılmışdır meremmet⁹⁶ esbâbın komağ için. Ve bir anbar yapılmışdır arpa komağ için üç yüz müd arpa alur. Ve bir anbar daği yapılmışdır. Gendümmâ⁹⁷ için, yüz elli müd buğday alur.” Bu bilgilere göre, evlerden birinin odun koymak diğlerinin meremmetçilerin kullanmaları amacıyla, anbarların ise buğday ve arpa depolamak için yapıldığı anlaşılmaktadır. Odun konulan evin dört bin yük odunu, buğday anbarının yüz elli müd buğdayı ve arpa anbarının ise üç yüz müd arpayı aldığı belirtilmektedir. Bu ev ve anbarların hiçbirisi günümüze ulaşmamıştır.

Külliyenin Avlusu

Belgede külliyeinin avlusu ile ilgili şu bilgiler verilmektedir: “Ve havlı dîvârının devri kim yapılmışdır, bin ikiyüz zirâ’dur. Ve ırmağ kenarında olan dîvârın üzerine yonma taş döşenmişdür adam oturmak için. Ve ’imâret önünde olan havlınuñ dört kâpusı vardır, ikisi ırmağ tarafına ve biri şehirden yaña ve biri Gök Medrese’den yañadır. Ve bir kâpu daği matbah ardında olmuşdır arpa ve buğday taşınmak için ve gayri esbâb daği olduğunca ol kâpudan işler. Ve medresenüñ ve ’imâretüñ ve matbahüñ öñi ve ardı beraberdür. Şöyle ki, ip dutulsa bir barmak ziyâde yâ eksük olmamışdır. Ve ’imâret önünde bir kâpudan bir kapuya vârinca yonma taşla kaldırım olmuşdır, dört zirâ’ eni üç yüz elli zirâ’ tûlıdur. Ve dergâh önünde her direk muâbelesinde birer servi ağacı dikilmişdür. Ve şadırvanuñ dört tarafına dört servi dikilmişdür. Ve tesbîh ağaçları dikilmişdür. Ve ırmağ kenarına kavak ağaçları dikilmişdür, gölgesi ol taş döşenmiş dıvar üstüne düşer. Ve kible tarafında olan bağçeye yüz otuz aşulama dikilmişdür. Ve medrese ile ’imâret arası dizme olmuşdır. Ve ’imâret ile matbah arası dizme olmuşdır. Ve matbah ile anbarlar öñi dizme olmuşdır. Ve ahur kâpusundan halâya varınca dizme olmuşdır. Havlı içine at girmesün için gâyetde mazbût ve mahfûzdur.”

Görüldüğü gibi câmiden sonra en fazla bilgi avlu hakkında verilmektedir. Buna göre avluya ırmağ tarafından iki, Gök Medrese tarafından (batıdan) bir, şehir tarafından (doğudan) bir ve matbah ardında bir olmak üzere toplam beş kapının açıldığı belirtilmektedir. Bu kapılardan bugün câmiin güney tarafındaki hâriç, diğeri dört kapı nisbeten özgün biçimlerini korumaktadır. Bu kapılar dışında avlu duvarları, avlu içerisindeki yapıları birbirine bağlayan kaldırımlar, helâya ve şadırvanlara giden yollar, avluya dikilen selvi, kavak ve tesbih ağaçları ile yapılar arasında kalan boşluklara sıra sıra dikilen diğeri ağaçlarla ilgili verilen bu bilgiler, dönemin

⁹⁶ Meremmet Arapça’da onarım, ıslah ve tamir anlamlarına gelmekte olup Osmanlılar döneminde bu faaliyetleri yürüten kişilere meremmâtî veya meremmetçi deniliyordu (Bkz. Pakalın, *a.g.e.*, C. 2. s.481; Yusuf Küçükdağ, *Karapınar Sultan Selim Külliyesi*, Konya 1997, s.134; Abdulkadir Dündar, “Osmanlı Mimarisinde Vakıf Mimarları”, *Prof. Dr. Halûk Karamağaralı Armağanı*, Ankara 2002, s.113-114).

⁹⁷ Gendüm: Buğday, hinta (Bkz. Şemseddin Sâmî, *a.g.e.*, s.1185).

avlu anlayışı ve düzenlemesine açıklık getirmesi bakımından oldukça önemlidir.

Sonuç

Dört taraftan ihâta duvarlarıyla çevrili büyük bir avlu içerisinde yer alan ve inşası 1486 yılında tamamlanan Amasya II. Bayezid Külliyesi, yapılarının doğu-batı ekseninde düzenli yerleşimi ve dağılımı ile döneminin önemli külliyesi arasında yer almaktadır. Külliye'nin ana yapısı, belgede çoğunlukla imaret terimiyle ifade edilen câmidir. Arka arkaya iki büyük kubbeye örtülü olan câmi'nin arka kubbenin yan kanatlarında ikişer olmak üzere, belgede belirtildiği gibi toplam dört tabhane ve bu tabhanelerin ortalarında ise yine belgenin söylemiyle birer suffe vardır. Belgede yan kanatlarla ilgili olarak açıkça mekân tanımlaması yapılması, ister istemez akıllara, bu tabhanelerin mihrap önü ile orta mekâna nasıl bağlı oldukları ve ortalarındaki suffelerle ilişkilerinin ne şekilde olduğuyla ilgili soruları getirmektedir.

Amasya'nın deprem kuşağında yer alması bu külliye'yi oluşturan yapıların özgün biçimleriyle günümüze ulaşamamasında büyük rol oynamıştır. Özellikle 1939 ve 1943 yıllarındaki depremler yapılara çok büyük hasar vermiştir. Bunun neticesi olarak külliye'de 1952-1971 yılları arasında Vakıflar Genel Müdürlüğü'nce gerçekleştirilen onarımlarda, belgede câmi'nin kubbelerinde, duvarlarında ve son cemaat yerinde bulunduğu belirtilen kalem işleri süslemeler ile yazılar tamamen ortadan kaldırılarak sadece kubbelere, eteklerine ve geçiş unsurlarına yeni süslemeler yapılmıştır.

Belgede ağırlıklı olarak câmi hakkında bilgi verilmiştir. Dolayısıyla imaret kavramıyla ifade edilen câmi'nin iki büyük kubbesi, mihrabı, minberi, dört tabhanesi, iki suffesi, üç girişi, pencereleri, içten içe ölçüleri, iki minaresi, son cemaat yeri, taçkapısı ve süslemeleri özet bir şekilde anlatılmıştır. Belgede verilen bu bilgiler, câmi'nin özgün biçimi ve süslemelerini büyük bir oranda ortaya koyarak, bugünkü durumunun sağlıklı bir şekilde değerlendirilmesine önemli katkılar sağlamaktadır.

Belgede medreseyle ilgili olarak çok az bilgi verilmektedir. Ancak verilen bu bilgiler, medresedeki oda sayısının on yedi olarak belirtilip helâ ve taharethane olarak kullanılan hücrenin bu sayıya dâhil edilmemesi; muid suffesinden bahsedilmesi ayrıca hücre önlerindeki revakın on altı sütunlu olduğunun vurgulanması; bu medresede hangi odanın helâ-taharethane olarak kullanıldığına, muid suffesinin medresede neresi olduğuna, revakın özgün biçimine ve dolayısıyla da avluyu kapatan kuzey duvarının durumuna büyük açıklık getirmektedir.

Belgenin Osmanlı sanatı ve mimarisi bakımından yukarıda belirttiklerimizin dışında diğer önemli bir yanı, Amasya II. Bayezid İmaretini hakkında verdiği bilgilerdir. Belgede bu yapı imaret terimiyle anılmayıp, mut'imehane, matbah, kılar, fırın ve ahırdan oluşan beş fonksiyonlu bir bina olarak anlatılmıştır. Böylece bir imaretteki bölümlerin vazifeleri ve hangi

amaçlara yönelik kullanıldıkları döneminin orijinal bir belgesiyle açıklığa kavuşmaktadır. Ayrıca, özgün biçimini büyük bir oranda kaybederek günümüze ulaşan Amasya II. Bayezid imaretinin orijinal şekli de bu belgedeki bilgilerle vuzuha kavuşmaktadır.

Belgede ayrıca, dış suffesi olan muallimhane tabhanesinden, matbahın arkasındaki iki ev ve iki anbardan ve büyük şadırvanın ayağına yapılmış olan dört hücreli helâ hakkında bilgi verilmektedir ki, bu yapıların hiçbirisi de günümüze ulaşmamıştır. Dolayısıyla bugün mevcut olmayan bu yapılar, mut'imehane önündeki şadırvan ve tabhanelerin suffeler ve iç mekânlarla bağlantılarının, belgede verilen bilgiler ışığında yapılacak sondaj ve ufak çaptaki kazılarla ortaya çıkarılabileceğini düşünmekteyiz.

Belgede su tesisi olarak üç şadırvan ve bir çeşmeden bahsedilmektedir. Şadırvanlardan birisi, yuvarlak havuzu ve fıskiyesi bugün de mevcut olan, medresenin avlusundaki, diğeri mut'imehane önünde olduğu belirtilen ve günümüze ulaşamayan şadırvan, bir diğeri ise "âlfî" yani büyük olarak nitelendirilen ve câmiin kuzeyindeki, muhtemelen su teknesi ve ortasındaki çanağı orijinal olan ancak örtüsü belirtildiği gibi 19. yüzyılın ikinci yarısına ait olan bugünkü şadırvan, çeşme ise ahırın önünde olduğu zikredilen ancak günümüze ulaşamayan çeşmedir.

Amasya II. Bayezid Külliyesi'nin ihata duvarlarıyla çevrili avlu içerisinde yer alan yapılar ve avlu düzenlemesi tamamlandıktan sonra yazıldığı anlaşılan bu belge, külliyei oluşturan bugün mevcut olan veya olmayan yapılar, avlunun duvarları, bu avluya açılan kapılar ve avlunun düzeni hakkında verdiği bilgiler bakımından önemli olduğu kadar; yapılar anlatılırken kullanılan, imaret, kubbe koltukları, şemse, vezirî cam pencere, mukatta' kapu, düvâzde çenber-girih, demir muhaccerli suffice, sâde kilvekârî, dehi-girih, revîşi imaret, müdevver direk, dergah kubbesi, kemer pervâzı, şeşi-girih, yeşim taş, nîm çarşıları, müselles rûmi yaprak, kened, kilvedâr, kızıl taş kahmak, büyük âvize, küçük âvize, tabhâne, medrese dershanesi, mu'id suffesi, hucurâtın revîşi, yîk-pâre taş direk, tolos, âli şadırvan, hücre, halâ, taharethane, mut'imehane, matbah, kilar, fırın, ahır, anbar, taşra suffice, meremmet, anbar ve yonma taş gibi metin içerisinde yeri geldikçe açıkladığımız terimler bakımından da büyük bir önemi haizdir.

Belgenin Transkripsiyonu

Bu tafsil Amasiyye'de olan 'imâretüñ ve medresenüñ binâların beyân ıder ki zıkr olunur: Câmi' iki âlfî kûbbedür. Ve ol iki kûbbenüñ ortasında bir kemer var, kâlnı üç zirâ'dur, içinde çift asılmışdur. Ve öñ kûbbenüñ koltukları muğarnaşdur, nağş olmuşdur. Ve gerideki kûbbenüñ koltukları sâdedür, birer şemse yazılmışdur. Ve öñ kûbbenüñ ortasında bir büyük şemse olmuşdur, şemsenüñ orutası müşennâ hañtîle "İnne evvele beytin vuđr'a.." âyeti yazılmışdur. Ve pervâzı nağş olmuşdur. Ve gerideki kûbbenüñ dağı ortasında bir şemse var. Ortası nağş ve pervâzı müşennâ hañtîle "İnnemâ ya'muru mesâcida'llâhi..." âyeti yazılmışdur. Ve öñ kûbbenüñ aşğa

dîvârlarında dört şemse yazılmışdır. Ve gerideki kûbbe dîvârlarında iki 'âli şemse yazılmışdır. Ve kemerlere taş mevc tarh olmuşdur. Ve yigirmi bir muqatta' ve⁹⁸ vezirî câm pencereler olmuşdur. Ve on pencere dahi muqatta' kâpûlu olmuşdur. Ve iki kâpû dahi şuffelere açılır. İç yüzlerine muqatta' kâpûlar aşılmışdır. Ve taş yüzlerine demürden düvâzde çenber-girih kâpûlar işlenmişdür, açılır, yapılır. Ve câmi'ün büyük kâpûsınıñ iç yüzünde üzerinde demür muhaccerlü bir şuffe olmuşdur. Ve câmi' içinüñ tûlı kırk iki zirâ'dur. Ve arzı yigirmi bir zirâ'dur. Ve kaddi otuz üç zirâ'dur. Ve aq mermerden mihrâb işlenmişdür, muqarnaşdur. Ve minber işlenmişdür, aq mermerden sâde kilvekârî. Ve kâpûsî dahi aq mermerdendir. Dehi-girih kazılmışdır, açılır, yapılır. Ve yüz elli üç zencîr aşılmışdır. Kânâdîl için her kûbbede üçer dâyire olmuşdur.

Ve revîşi 'imâret ki, tûlı elli zirâ'dur. Ve arzı dokuz zirâ'dur. Ve altı mermer müdevver direk olmuşdur. Ve başları muqarnaşdur. Ve dergâh kûbbesi penc kûbbe muqarnaş işlenmişdür. Ve kûbbe-i mezkûrenüñ kemerleri ciftlüdür. Ve dergâh kemerlerinüñ pervâzları şeşi-girih işlenüp yeşim taş geçmişdür. Ve nîm çârşûları müselleş rûmî yaprak resm olup kened olmuşdur. Ve naqş dâyiresine kilvedâr kızıl taş kaılmışdır⁹⁹. Ve naqş üzerinde bir kitâbe olmuşdur. Bir minâreden bir minâreye varınca "İnnâ fetahnâ..." sûresi müşenna hattile yazılıp kazılmışdır. Ve kafa tahta aq mermerden bîş-kû muqarnaş işlenmişdür. Kâpû dergâhı ki, muqarnaş işlenmişdür. Üç büyük âvizesi var. Ve on sekiz küçük âvizesi vardır. Ve 'imâret dîvârınıñ kalıñı üç zirâ'dur.

Ve dört tâb-hâne olmuşdur, dîvârlarından gayrı içlerinüñ tûlı ve arzı sekizer zirâ'dur. Ve iki şuffe ki tâb-hâneler önündedir, tûlları ve arzları tokuzar zirâ'dur. Ve iki minâre olmuşdur, biri kule ve biri şânizdeh duğnukdur. Ve 'imâret önünde bir 'âli şadırvan olmuşdur ki, havzınıñ kuñri sekiz zirâ'dur. Ve çanâğınun¹⁰⁰ kuñri iki buçuk zirâ'dur.

Ve medreseñün ders-hânesinüñ tûlı ve arzı on dörder zirâ'dur. Ve kaddi yigirmi bir zirâ'dur. Ve on yedi hücre ve bir mu'îd şuffesi olmuşdur ki, tûlları ve arzları bişer zirâ'dur. Ve hucurâtuñ revîşi on altı yîk-pâre tâş direkdür. Ve üzerlerinde tolos yapılmışdır. Ve hucurâtuñ önleri seküler bağlanmışdır. Ve ortasında bir şadırvan olmuşdur. Ve üç hücre halâ ve bir tahâret-hâne ki, içinde bir lüle su akar. Cümle hucurât ve ders-hâne yigirmi kûbbedir.

Ve mut'ime-hânenüñ tûlı ve arzı ondörder zirâ'dur. Ve maţbaħuñ tûlı on sekiz zirâ'dur. Ve arzı on dört zirâ'dur. Ve ortasında iki direk vâki' olmuşdur. Direklerin bir tarafında üç kûbbe olmuşdur. Ocaq için depeleri açukdur. Ammâ direcükler üzerine kûbbecükler olmuşdur. Ve bir tarafına ol

⁹⁸ Muhtemelen buradaki harekeli ilk "vav" harfi fazladan yazılmıştır.

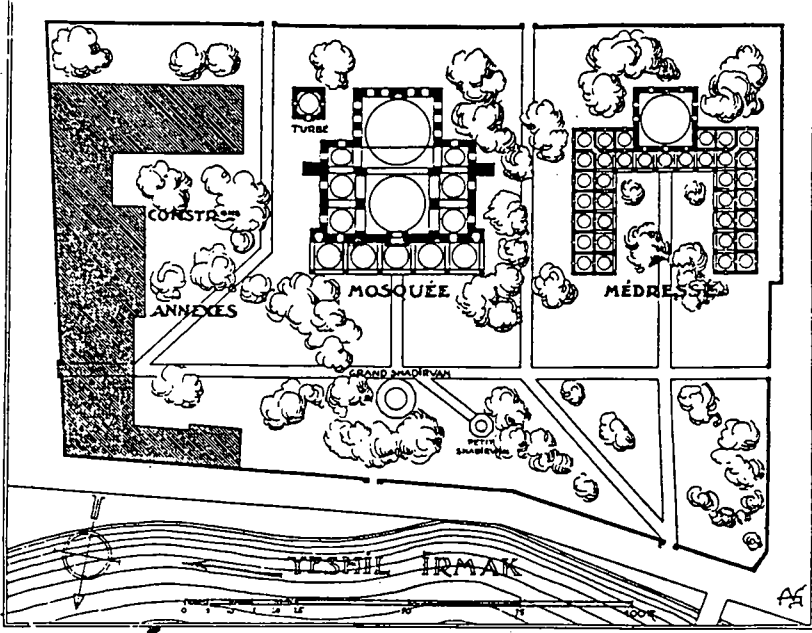
⁹⁹ Kahmışdur kelimesinin ilk harfi "kaf" harfi olması gerekirken "kef" harfiyle yazılmıştır.

¹⁰⁰ Belgede "hanâğınun" şeklinde geçen kelimenin ilk harfi olan "h" harfinin altına sehven nokta konulmadığını düşünerek, bu kelimeyi "çanâğınun" şeklinde verdik. Ayrıca sözlüklerde "hanâğınun" şeklinde bir kelimeye rastlanılmamaktadır.

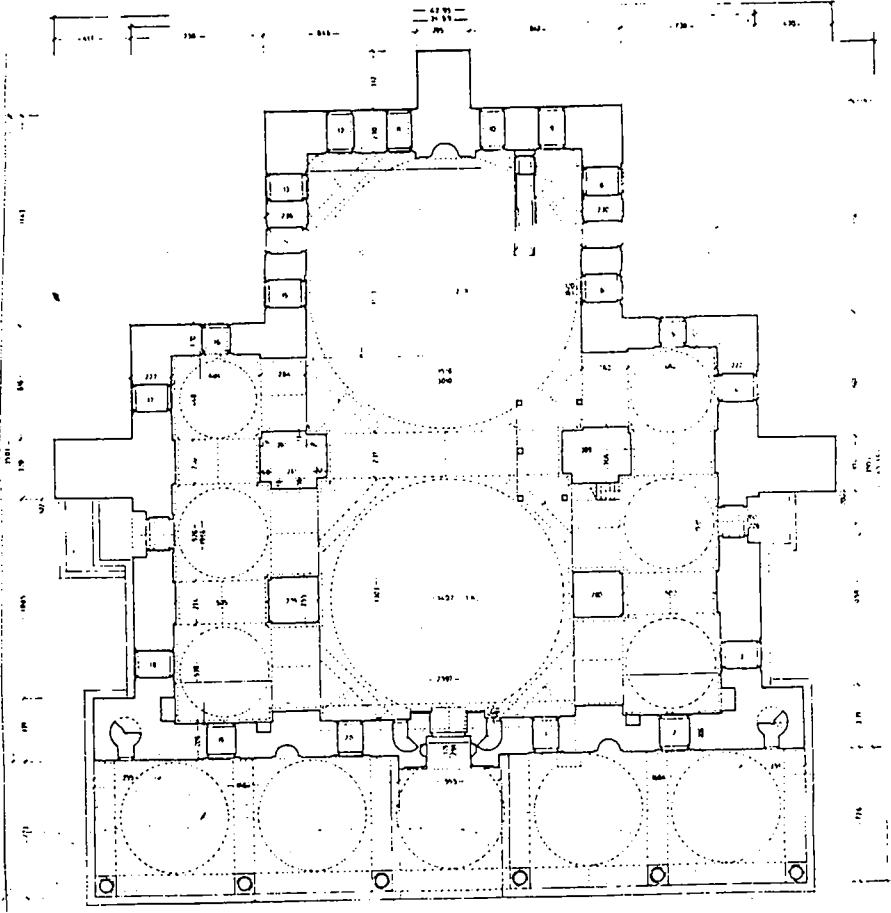
üç kubbe, uzunluğunu tolos olmuştur. Ve iki daği müsâfir ocakları olmuştur. Ve her bir kazgâna başka bir lüle şu akar. Ve kilaruñ tûlı ve arzı on altışar zirâ'dur. Ve içinde bir anbar olmuştur, biş gözlü, ikisi birinc için ve üç gözi gayri havâyic için. Ve furunuñ tûlı on altı zirâ' ve arzı on dört zirâ'dur. Ve içinde bir anbar olmuştur iki gözlü. Ve ocağı içinde bir lüle konmuşdur kazgânına şu akar. Ve ahurun daği tûlı yigirmi dört zirâ'dur. Ve arzı on altı zirâ'dur. Ve kâpûsı önünde bir çeşme olmuştur, müsâfir atın şıvarmak için. Ve maħalleye kifâyet ider. Ve mut'ime-hâne önünde bir şadırvan olmuştur, talebe ta'âmdan çıkınca şu içüp elin yûmak için. Ve mut'ime-hânenüñ ve maħbaħuñ ve kilaruñ ve furunuñ ve aħuruñ önlerinde on bir yîk-pâre taş direk ve on iki kubbe revîş olmuştur.

Ve mu'allim-hânenüñ tâb-hânesi tûlı ve arzı onar zirâ'dur. Ve taşra şuffesinüñ tûlı on zira' ve arzı sekiz zirâ'dur. Ve 'imâret ve medrese temâm kurşunlanmışdur. Ve bâkî mut'ime-hâne ve maħbaħ ve kilar ve furun ve aħur ve mu'allim-hâne kurşunlanmamışdur, kurşun bahâya çıķduđıçun. Ve maħbaħ ardında bir ev yapılmışdur, odun komaķ için dört biñ yük miķdar odun alur. Ve bir ev daği yapılmışdur meremmet esbâbın komaķ için. Ve bir anbar yapılmışdur arpa komaķ için üç yüz müd arpa alur. Ve bir anbar daği yapılmışdur. Gendümmâ için, yüz elli müd buğday alur. Ve büyük şadırvanuñ ayağına dört hücre ħalâ yapılmışdur her birinde bir lüle şu akar, taħâret için. Ve 'imâret ħavlısınun tûlı üç yüz elli zirâ'dur. Ve arzı ikiyüz elli zirâ'dur. Ve iki sed daği olmuştur ki, biri kıble tarafındadır, kalıñı bir buçuķ zirâ'dur ve tûlı üçyüz elli zirâ'dur. Ve bir sed daği ırmaķ kenarında olmuştur, kalıñı iki zirâ' tûlı üçyüz yetmiş zirâ'dur.

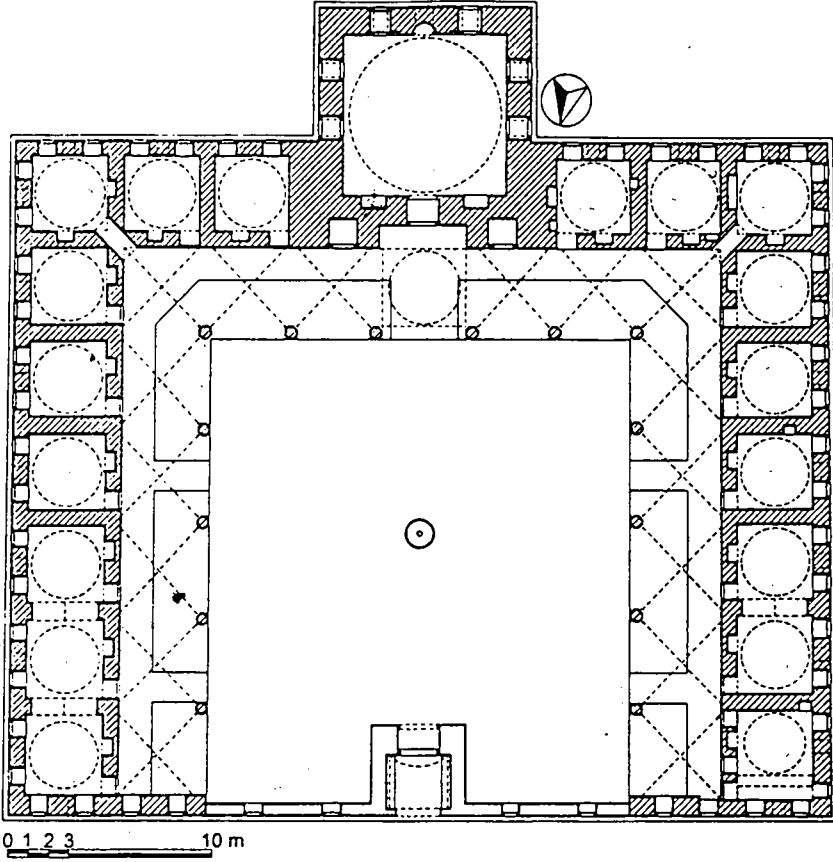
Ve ħavlı dîvârınun devri kim yapılmışdur, bin ikiyüz zirâ'dur. Ve ırmaķ kenarında olan dîvârın üzerine yonma taş döşenmişdür adam oturmak için. Ve 'imâret önünde olan ħavlınuñ dört kâpûsı vardır, ikisi ırmaķ tarafına ve biri şehirden yaña ve biri Gök Medrese'den yañadır. Ve bir kâpu daği maħbaħ ardında olmuştur arpa ve buğday taşınmak için ve gayri esbâb daği olduğunca ol kâpudan işler. Ve medresenüñ ve 'imâretüñ ve maħbaħuñ öñi ve ardı beraberdür. Şöyle ki, ip dutulsa bir barmak ziyâde yâ eksük olmamışdur. Ve 'imâret önünde bir kâpudan bir kâpuya vârinca yonma taşla kaldırım olmuştur, dört zirâ' eni üçyüz elli zirâ' tûlıdır. Ve dergâh önünde her direk muķâbelesinde birer servi ağacı dikilmişdür. Ve şadırvanuñ dört tarafına dört servi dikilmişdür. Ve tesbîħ ağaçları dikilmişdür. Ve ırmaķ kenarına kavaķ ağaçları dikilmişdür, gölgesi ol taş döşenmiş dıvar üstüne düşer. Ve kıble tarafında olan bağçeye yüz otuz aşulama dikilmişdür. Ve medrese ile 'imâret arası dizme olmuştur. Ve 'imâret ile maħbaħ arası dizme olmuştur. Ve maħbaħ ile anbarlar öñi dizme olmuştur. Ve aħur kâpusundan ħalâya varınca dizme olmuştur. Ĥavlı içine at girmesün için gâyetde mażbût ve maħfûzdur. Temme.

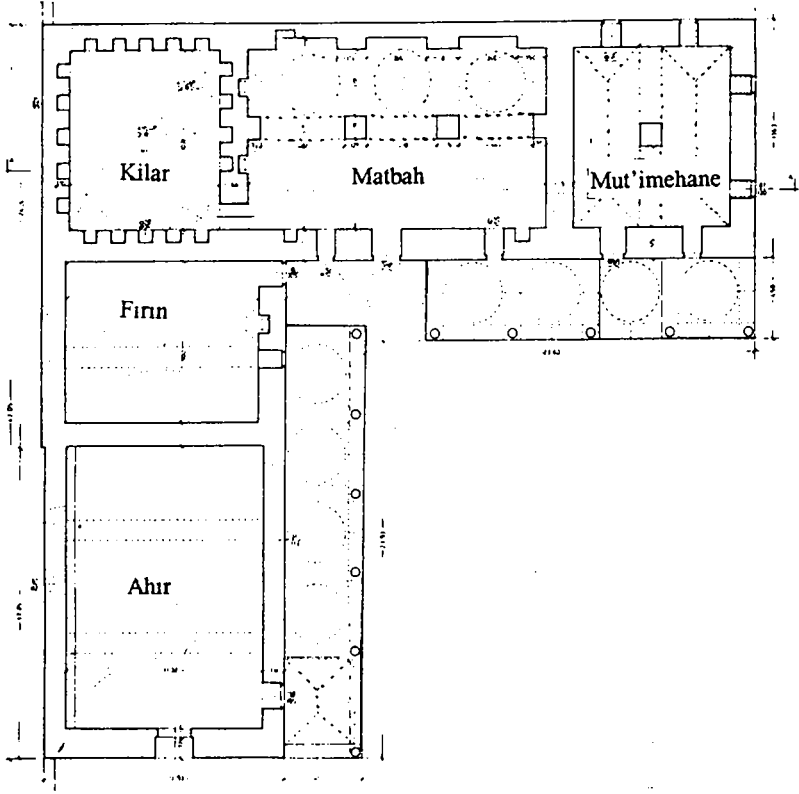
Şekil 1. Amasya II. Bayezid Külliyesi'nin vaziyet plânı (A. Gabriel'den)

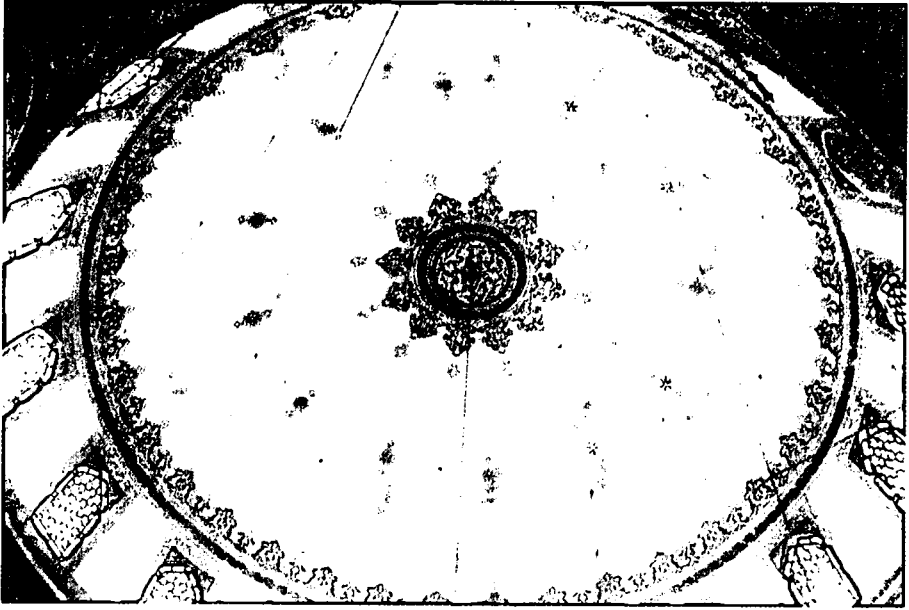
Şekil 2. Amasya II. Bayezid Câmii'nin plânı (İ. Aydın Yüksel'den)

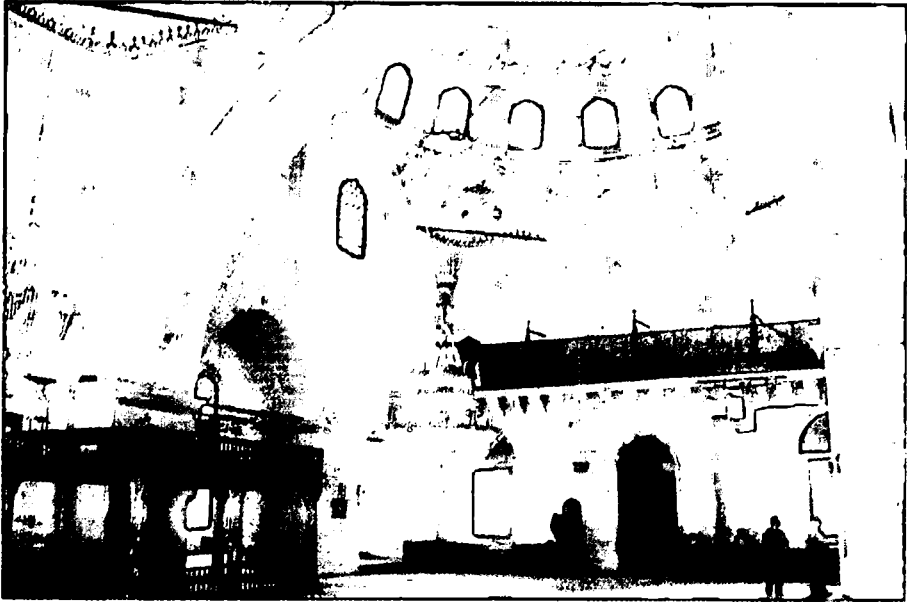
Şekil 3. Amasya II. Bayezid Medresesi'nin plânı (Y. Demiralp'den)

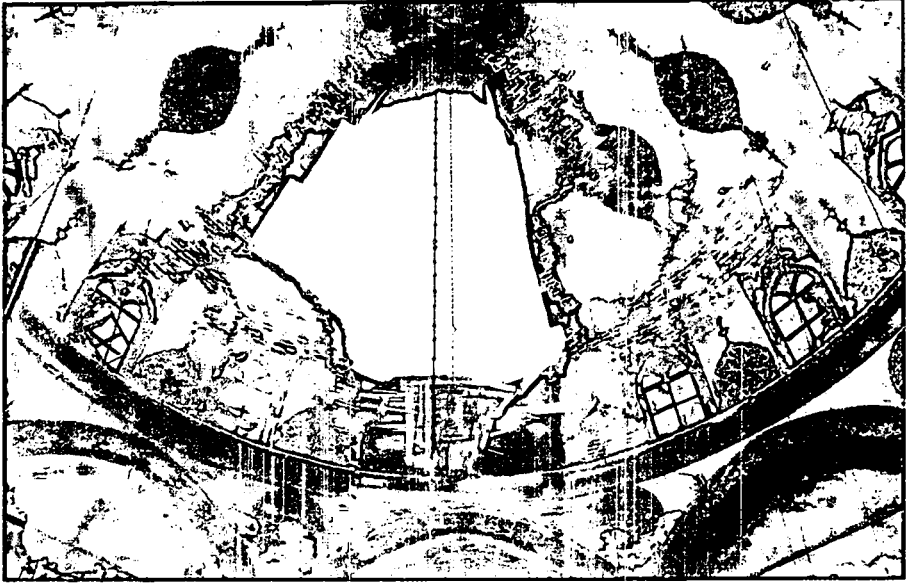
Şekil 4. Amasya II. Bayezid İmaretî plânı (İ. Aydın Yüksel'den)

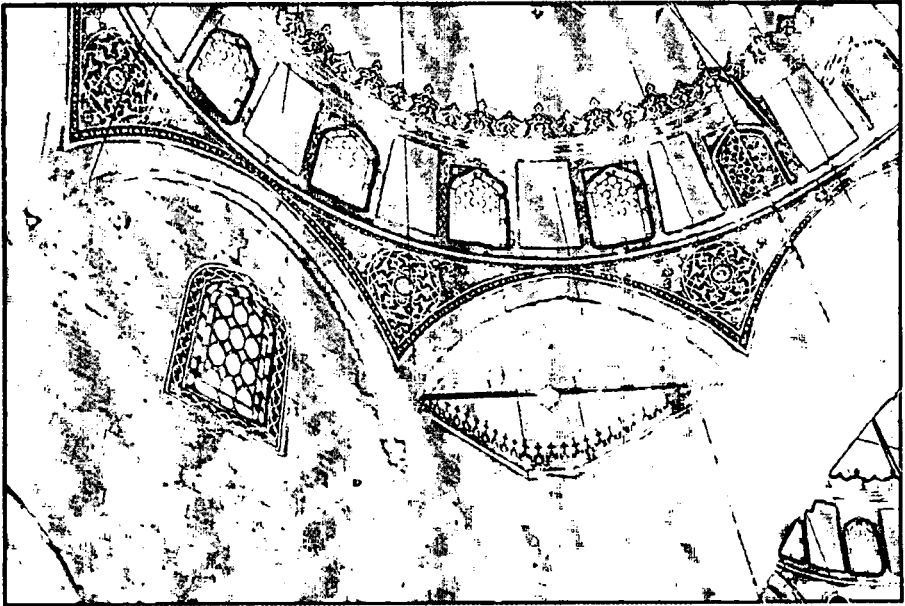
Fotoğraf 1- Amasya II. Bayezid Câmii'nin mihrap n meknini örten kubbesi.

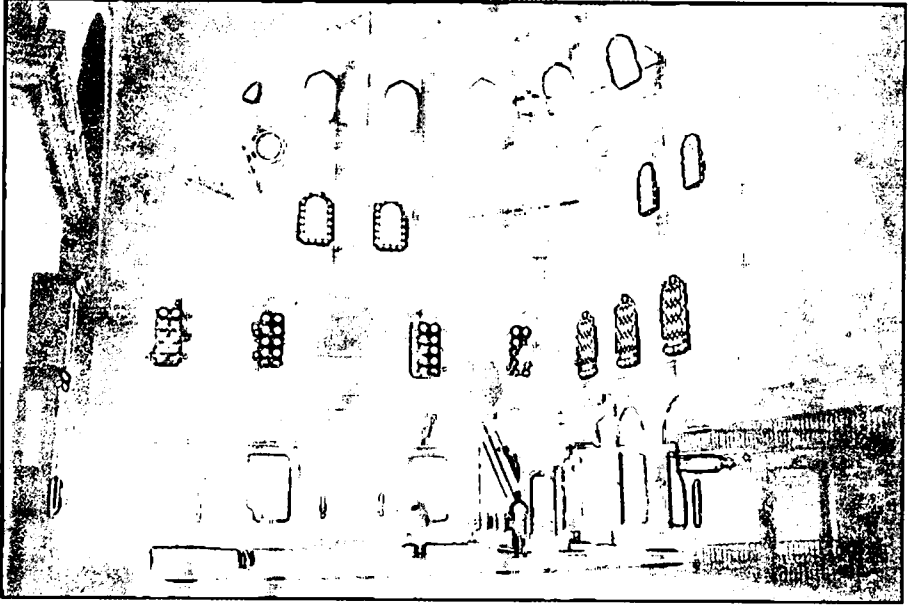
Fotoğraf 2- Amasya II. Bayezid Câmii'nin ortasındaki kemer ve kuzey duvarındaki mahfil.

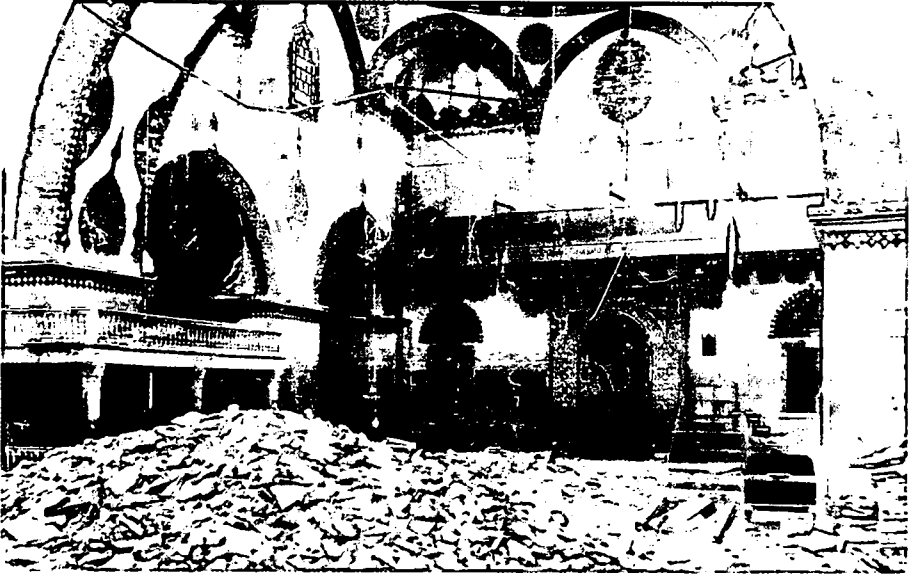
Fotoğraf 3- Amasya II. Bayezid Câmii ön kubbesinin 1952 yılından önceki durumu ve süslemeleri (VGMA'den)

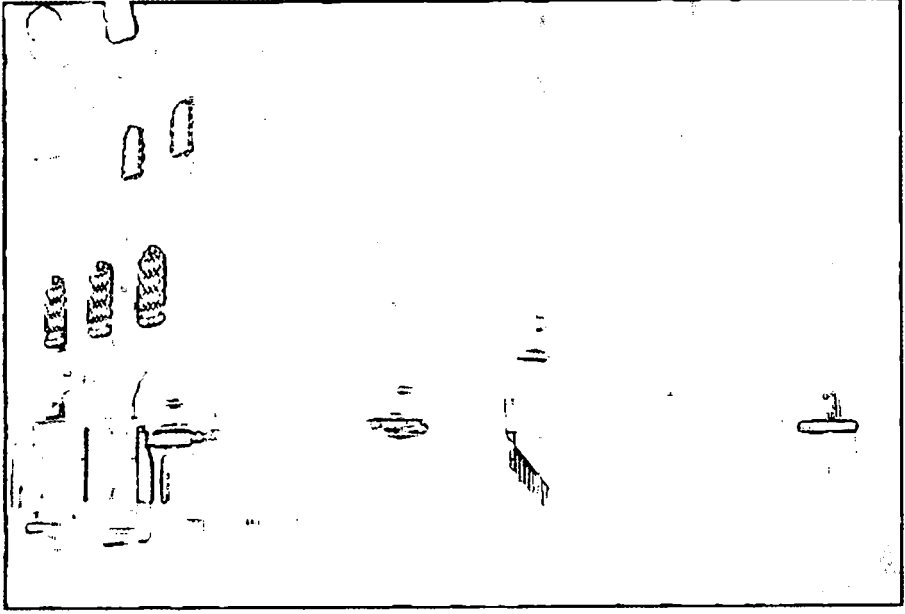
Fotoğraf 4- Amasya II. Bayezid Câmii'nin arka kubbesindeki geçiş unsuru ve kubbenin etrafındaki 1952 yılından sonra yapılan süslemeler

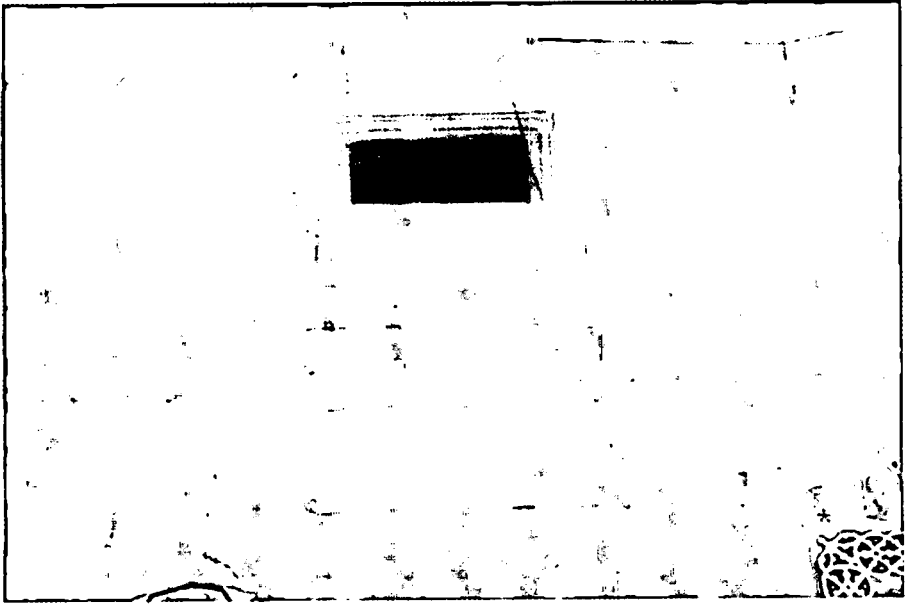
Fotoğraf 5- Amasya II. Bayezid Câmii'nin içinden bir görünüm

Fotoğraf 6- Amasya II. Bayezid Câmii'nin arka mekânındaki kalem işlerinin 1952 yılından önceki durumu (VGMA'den)

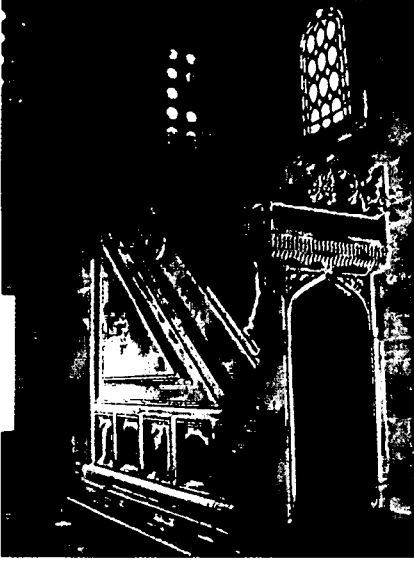
Fotoğraf 7- Amasya II. Bayezid Câmii'nin müezzîn mahfilî.

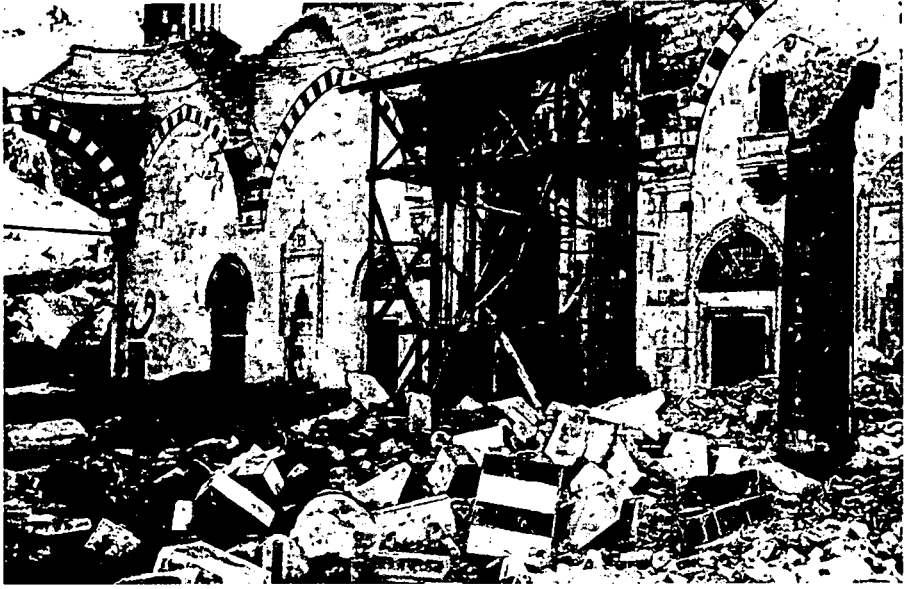
Fotoğraf 8- Amasya II. Bayezid Câmii taçkapısının batısındaki pencerenin üstündeki mükebbire

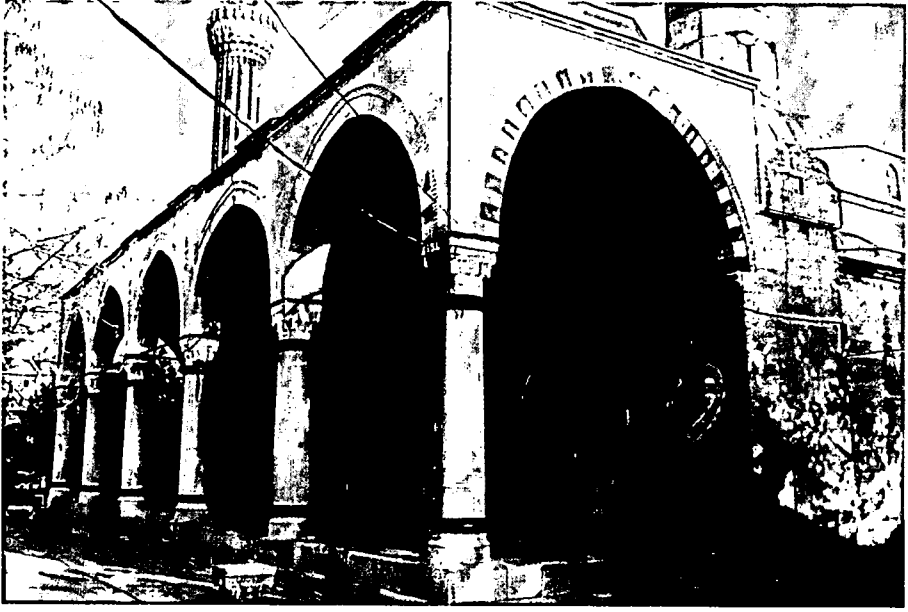
Fotoğraf 9- Amasya II. Bayezid Câmii mihrap ve minberinin 1952 yılından önceki durumu (VGMA'den).

Fotoğraf 10- Amasya II. Bayezid Câmii'nin minberi.

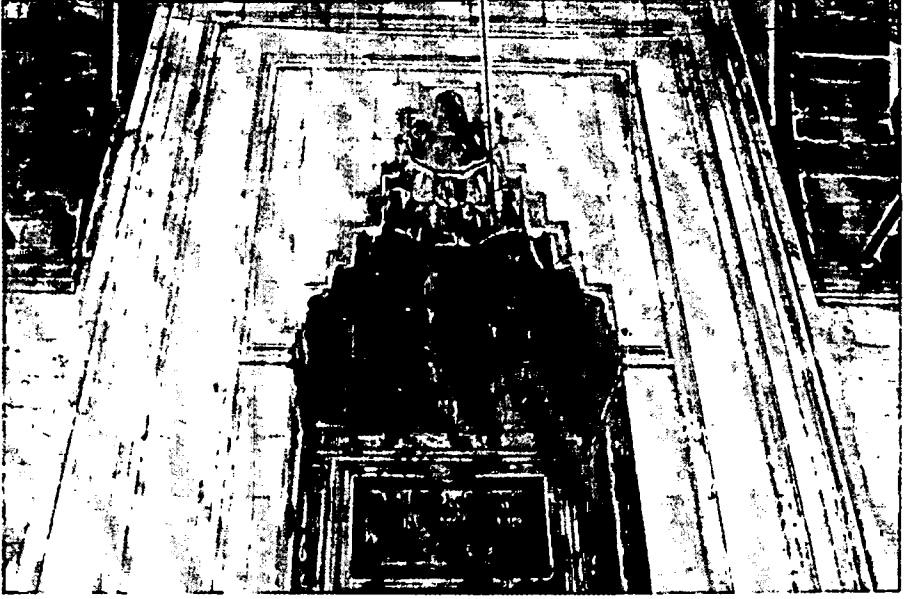
Fotoğraf 11- Amasya II. Bayezid Câmii son cemaat yerinin 1952 yılından önceki durumu (VGMA'den)

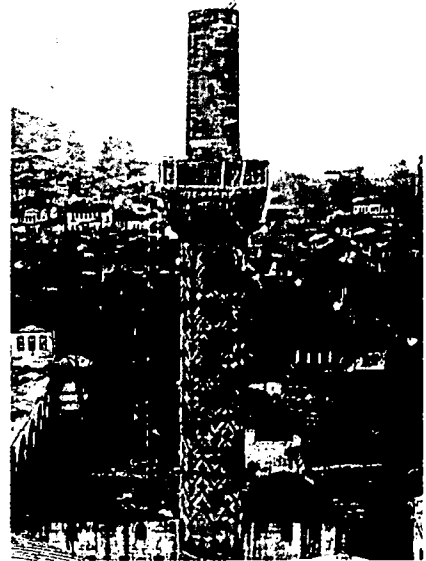
Fotoğraf 12- Amasya II. Bayezid Câmii 'nin son cemaat yeri.

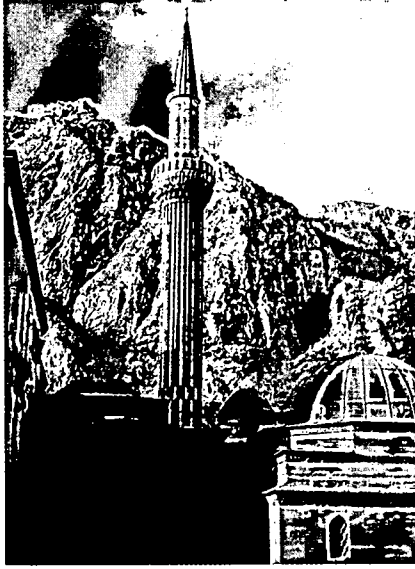
Fotoğraf 13- Amasya II. Bayezid Câmii 'nin taçkapısı.

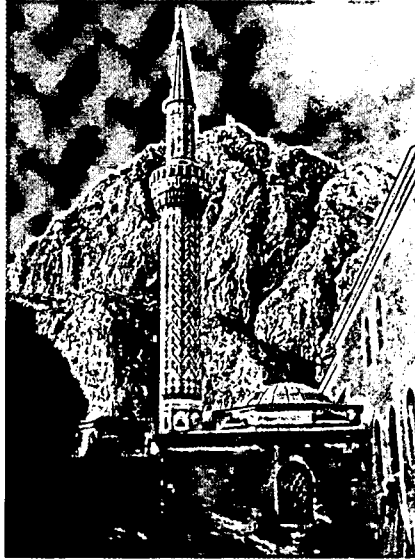
Fotoğraf 14- Amasya II. Bayezid Câmii 'nin taçkapısı kavsarasındaki mukarnaslar.

Fotoğraf 15- Amasya II. Bayezid Câmii 'nin minarelerinin 1952 yılından önceki durumları (VGMA'den).

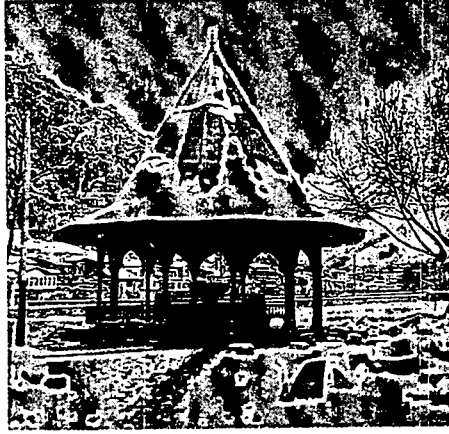

Fotoğraf 16- Amasya II. Bayezid Câmii 'nin kuzeydoğu köşesindeki minare.

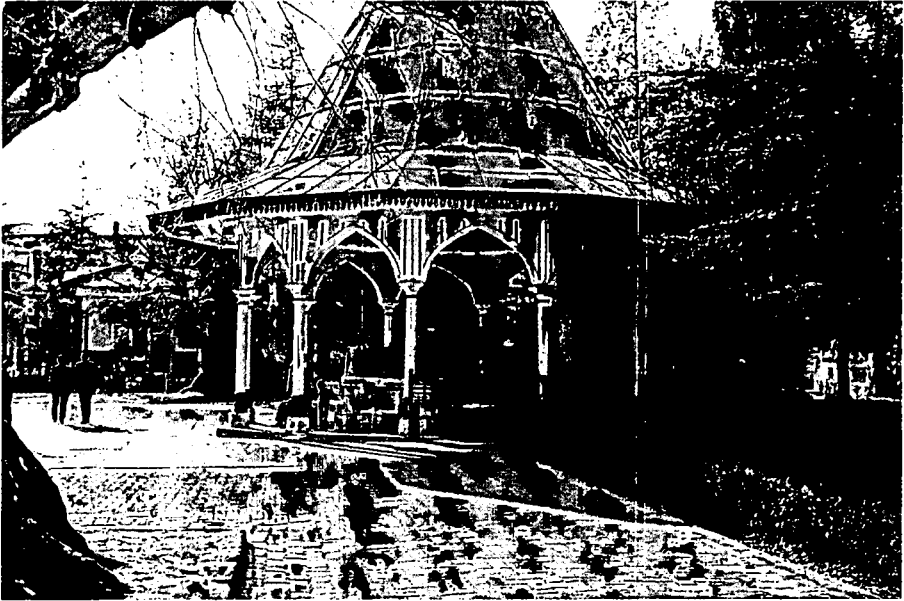

Fotoğraf 17- Amasya II. Bayezid Câmii 'nin kuzeybatı köşesindeki minare.

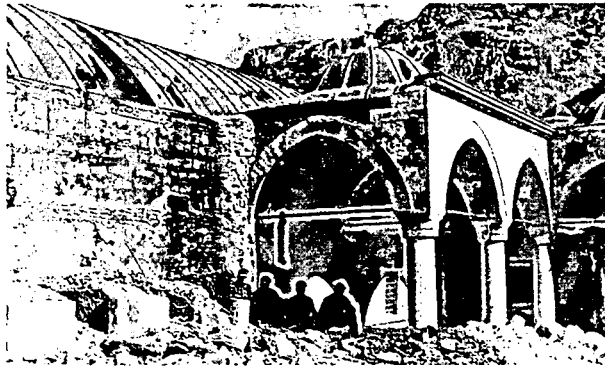
Fotoğraf 18- Amasya II. Bayezid Câmii 'nin kuzeyindeki şadırvan.

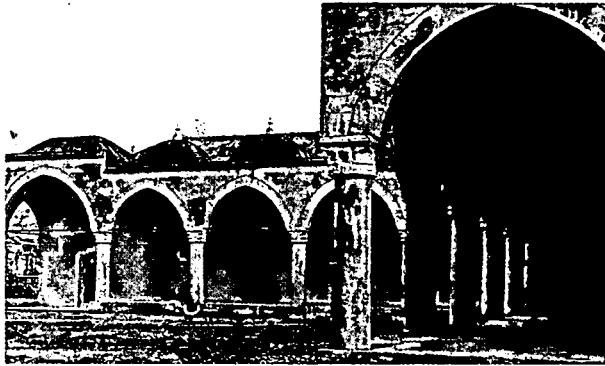
a) Şadırvanın 1952 yılından önceki durumu (VGMA'den)

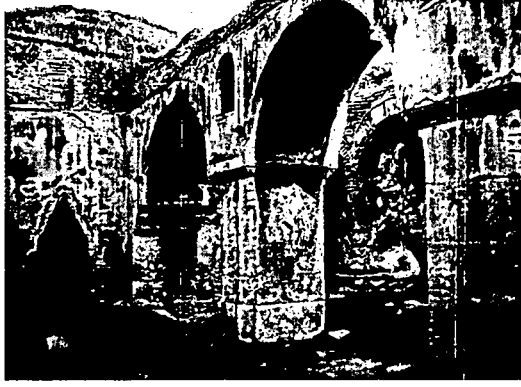
b) Şadırvanın bugünkü durumu.

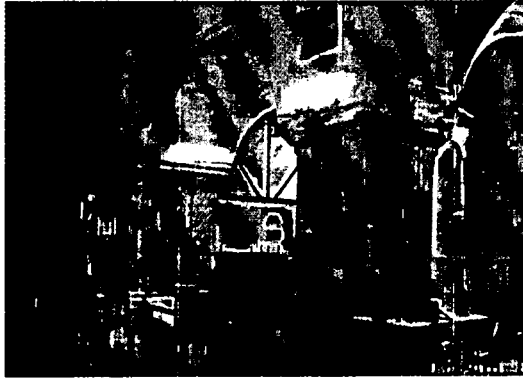
Fotoğraf 19- Amasya II. Bayezid İmaretı revakının 1952 yılından önceki durumu
(VGMA'den)

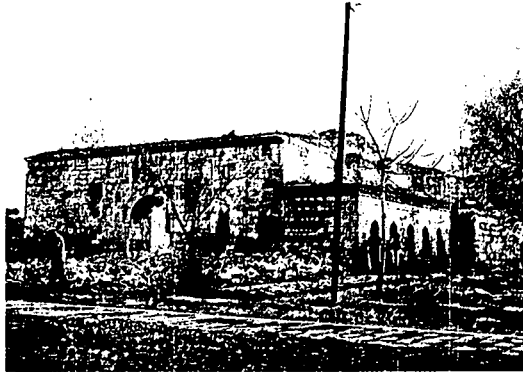
Fotoğraf 20- Amasya II. Bayezid İmaretı revakının 1965 yılından sonraki durumu
(VGMA'den)

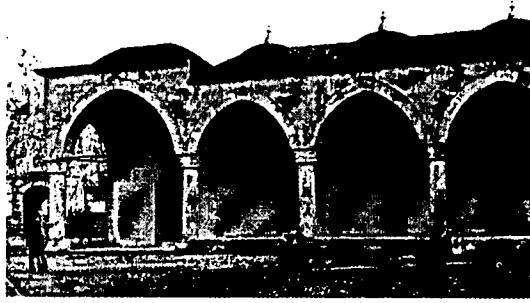
Fotoğraf 21- Amasya II. Bayezid İmaretii matbahının 1952 yılından önceki durumu (VGMA'den)

Fotoğraf 22- Amasya II. Bayezid İmaretii matbahının içinden detay.

Fotoğraf 23- Amasya II. Bayezid İmaretii ahırının kuzey cephesi ve batısındaki revakın yerine yapılan helâların 1952 yılından önceki durumu (VGMA'den)

Fotoğraf 24- Amasya II. Bayezid İmaretı ahır revakının 1965 yılındaki durumu (VGMA'den)

Fotoğraf 25- Amasya II. Bayezid İmaretı ahırının kuzey kapısı.

Fotoğraf 26- Amasya II. Bayezid İmaretı ahırının kuzeybatı kapısı.

BELGENİN ASIL METNİ

تی بر سوزدن عاوه کله کارنی دکانه بی حجابی زور
 کندیز دهی کوه تا ایلیندیز جلاز بایلور دیوز ایل
 ایچ کجه اویلیقیندیز تانار ایل ایلون عوینده
 اختورون کون اولیندیز ووزو عیبتن کله ملیپا
 آلی درانغده وعضون سوزور وراغدهز وایلی سوز
 ندر ووزون اولیندیز وایشتری سوزقیندیز وینه
 ندر کونون آن کور کوی چقلوروز ووزوگا کور کولله
 بر واز لری عقی کون ایلارون یسیر تا اولکیندیز
 وهر جا ز غوز لری عیقت زوی سوزون زسما اولنک
 کند اولیندیز وکش دایه یسه کلور ان اولنک
 تا اولکیندیز وکش اوز زینه بر کله اولیندیز
 بر ساره دن بر سارکله وازیکه انا عیقا سوزومونک
 عیقا بار اولنک قار یلیندیز وینه عیقا اوز سوزون
 بیل قوش منور قوش ایلیندیز تا اوزوگا کور کولله
 ایلیندیز انج بیون اوزون عیقا اوزوگا کور کولله
 کوزاک اوزون عیقا واروزو عیقا اوزوگا کور کولله
 بارکی انج درانغده ووزو عیقا اوزوگا کور کولله
 موزو اولنک عیقا ایلیندیز ملک وعضون کور کولله
 وراغدهز وایلی عیقا کله انا عیقا اوزوگا کور کولله
 اولای وعضون آبی طوزور وراغدهز
 واک ایلاتا اولیندیز بر کوله ووی عیقا اوزوگا
 دولقیندیز عیقا اوزوگا کور کولله
 عاوزوگان اولیندیز کله عویونک ایلون
 عیقا وراغدهز وکنا عیقا ایلون اوزوگا کور کولله
 وراغدهز وکنا عیقا اوزوگا کور کولله

بر سوزدن عاوه کله کارنی دکانه بی حجابی زور
 کندیز دهی کوه تا ایلیندیز جلاز بایلور دیوز ایل
 ایچ کجه اویلیقیندیز تانار ایل ایلون عوینده
 اختورون کون اولیندیز ووزو عیبتن کله ملیپا
 آلی درانغده وعضون سوزور وراغدهز وایلی سوز
 ندر ووزون اولیندیز وایشتری سوزقیندیز وینه
 ندر کونون آن کور کوی چقلوروز ووزوگا کور کولله
 بر واز لری عقی کون ایلارون یسیر تا اولکیندیز
 وهر جا ز غوز لری عیقت زوی سوزون زسما اولنک
 کند اولیندیز وکش دایه یسه کلور ان اولنک
 تا اولکیندیز وکش اوز زینه بر کله اولیندیز
 بر ساره دن بر سارکله وازیکه انا عیقا سوزومونک
 عیقا بار اولنک قار یلیندیز وینه عیقا اوز سوزون
 بیل قوش منور قوش ایلیندیز تا اوزوگا کور کولله
 ایلیندیز انج بیون اوزون عیقا اوزوگا کور کولله
 کوزاک اوزون عیقا واروزو عیقا اوزوگا کور کولله
 بارکی انج درانغده ووزو عیقا اوزوگا کور کولله
 موزو اولنک عیقا ایلیندیز ملک وعضون کور کولله
 وراغدهز وایلی عیقا کله انا عیقا اوزوگا کور کولله
 اولای وعضون آبی طوزور وراغدهز
 واک ایلاتا اولیندیز بر کوله ووی عیقا اوزوگا
 دولقیندیز عیقا اوزوگا کور کولله
 عاوزوگان اولیندیز کله عویونک ایلون
 عیقا وراغدهز وکنا عیقا ایلون اوزوگا کور کولله
 وراغدهز وکنا عیقا اوزوگا کور کولله

وحقول دیواربانك دروصف پاكشدند پاكبانك پوز
 دناعدند وازمن كسانكه ازلاندهورانك ازوزمه
 يوشه لاشرفه پاكشدند آدم ازوزمن اعجوب
 وبعناك اركنه اولان حوزبانك ذوقه كاپو پوز
 اكي زبني طوبيه ويري شعور دن پكا ويري كوك
 عدزه دن پكا نوز نوز كاپو دني سنج ازوزه اولينه
 ازيه زينتي لاشقن اجون وغبزي اسباب دني
 ازلانعه اول كاپورن اشقا وندزه پاك
 وباربانك وطمبانك اركي كاردني مزاز دوشيه
 كوك ايت طوبيله پوزمن رايه يا اكنانك ازلانينه
 وبارك اركيه پوكاپورن پوكاپوه تاريخه نونه
 نازيم ازلانند ذوق درايغ آب نالوج مزل الالغ
 ودرگا: اركيه عدزدان مكالينه پوز
 لوليد
 سزراغي وکليندند وشتادوزبانك ذوق كلاينه
 ذوق سزرد وکليندند وشتيج اناخلري وکليندند
 وازمان كمانه كوك اناخلري وکليندند كوكي
 اولان لاش وشميش دپوزازوشينه دقن وويله
 طوبيله اولان باعجه پوز ازوز اعلاه وکليندند
 وندزه ايه جبارتالهي ووزمه ازلانند
 وبعناك ايه طلوع اراسي ووزمه الينده وطلوع
 ايه انازل اركي ووزمه ازلانند ولسوزنكار
 حلاله كاربخيه ووزمه ازلانند
 حويل ابعنه آن كه مانين اجون
 عاينه مستحبوط
 وحقول ديواربانك